

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ
ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ

Διπλωματική Εργασία

ΣΧΕΣΗ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΛΟΓΟΥΜΕΝΩΝ ΩΣ
ΜΕΤΡΟ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

της

ΕΥΔΟΞΙΑΣ ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΙΔΟΥ

Επιβλέπων Καθηγητής: Χρήστος Νεγκάκης

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος
στην
Εφαρμοσμένη Λογιστική και Ελεγκτική

Οκτώβριος 2021

Πρόλογος

Το θέμα της εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και φορολογούμενων απασχολεί τους σύγχρονους ερευνητές στο πλαίσιο εξέτασης ως μέτρου καταπολέμησης της φοροδιαφυγής. Πρόκειται για ένα ενδιαφέρον και σύγχρονο θέμα το οποίο έχει μελετηθεί σε θεωρητικό και σε εμπειρικό επίπεδο αλλά παρατηρείται βιβλιογραφικό κενό σε επίπεδο θεωρητικής και εμπειρικής διερεύνησης στην Ελλάδα. Στο παρελθόν η Ελλάδα επλήγη από φαινόμενα διαφθοράς και φοροδιαφυγής σε μεγαλύτερο και μικρότερο εύρος. Έκτοτε έχουν γίνει πολλά βήματα προς την απόκτηση μεγαλύτερης διαφάνειας και μεγαλύτερης εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και πολιτών, τόσο ατόμων όσο και επιχειρήσεων. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να εξεταστεί η κατάσταση ως έχει σήμερα με έμφαση στην επίτευξη της αύξησης της εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και πολιτών.

Περίληψη

Σκοπός της διπλωματικής είναι η εξέταση του βαθμού εμπιστοσύνης που υπάρχει μεταξύ των Ελλήνων φορολογουμένων και των ελληνικών φορολογικών αρχών. Η θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση κινείται γύρω από την μελέτη της διαδικαστικής δικαιοσύνης, της προσωπικής φορολογικής ηθικής των πολιτών και του βαθμού φοροδιαφυγής στο παρελθόν.

Η μεθοδολογία που επιλέχθηκε ήταν η ποσοτική, πρωτογενής εμπειρική έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίου σε τυχαίο δείγμα Ελλήνων φορολογούμενων πολιτών με τη διανομή ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου. Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε μικρό δείγμα πολιτών (N= 41), το οποίο βασίστηκε σε δομημένες κλίμακες έγκυρων και αξιόπιστων δημοσιευμένων σύγχρονων ερευνών.

Μέσα από τη βιβλιογραφική επισκόπηση αναδεικνύεται ο πρωτεύων ρόλος της εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και πολιτών στη φορολογική συμμόρφωση των τελευταίων. Η αβεβαιότητα του οικονομικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος επιτείνει την απομάκρυνση του πολίτη από το κράτος με αποτέλεσμα να αισθάνεται αποστασιαποιημένος και απομακρυσμένος από την φιλοσοφία του κοινού οφέλους και συμφέροντος. Παρά τις δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες τις οποίες βιώνει την τελευταία δεκαετία η χώρα, οι πολίτες φαίνεται πως επηρεάζονται από κοινωνικές νόρμες οι οποίες ευνοούν τη φορολογική συμμόρφωση, ενώ η αυτοαξιολόγηση της φορολογικής τους συμμόρφωσης τους θέτει προ των ευθυνών τους απέναντι στους συμπολίτες και το κράτος.

Συμπερασματικά, η διαδικαστική δικαιοσύνη επιδρά θετικά στο βαθμό φοροδιαφυγής των φορολογούμενων στην χώρα ενώ η προσωπική φορολογική ηθική επιδρά αρνητικά στο βαθμό φοροδιαφυγής των φορολογούμενων καθώς οι κοινωνικές νόρμες δηλαδή ο στενός περίγυρος διαδραματίζει και πάλι τον πιο σημαντικό ρόλο.

Λέξεις – κλειδιά: φοροδιαφυγή, εμπιστοσύνη κράτους – πολιτών, φορολογική συμμόρφωση, διαδικαστική δικαιοσύνη, προσωπική φορολογική ηθική

Abstract

The purpose of the thesis is to examine the degree of trust that exists between Greek taxpayers and the Greek tax authorities. Theoretical and empirical investigation revolves around the study of procedural justice, the personal tax ethics of citizens and the degree of tax evasion in the past.

The methodology chosen was the quantitative, primary empirical research with the use of a questionnaire on a random sample of Greek taxpayers with the distribution of an electronic questionnaire. The questionnaire was distributed to a small sample of citizens (N = 41) and it was based on structured scales of valid and reliable published current surveys.

The literature review highlights the primary role of trust between the state and citizens in the tax compliance of the latter. The uncertainty of the economic and business environment intensifies the distance of the citizen from the state, as a result of which the citizen feels distanced and removed from the philosophy of common benefit and interest. Despite the difficult economic and social conditions that the country has been experiencing for the last decade, citizens seem to be influenced by social norms that favor tax compliance, while self-assessment of their tax compliance puts them before their responsibilities to their fellow citizens and the state.

In conclusion, procedural justice has a positive effect on the degree of tax evasion of taxpayers in the country while personal tax ethics has a negative effect on the degree of tax evasion of taxpayers as social norms, meaning the close environment once again plays the most important role.

Keywords: tax evasion, state-citizen trust, tax compliance, procedural justice, personal tax ethics

Πίνακας Πινάκων

Πίνακας 3 1 Αντιμετώπιση: Ερώτηση 1.....	31
Πίνακας 3 2 Αντιμετώπιση: Ερώτηση 2.....	32
Πίνακας 3 3 Αντιμετώπιση: Ερώτηση 3.....	32
Πίνακας 3 4 Λήψη αποφάσεων: Ερώτηση 1	33
Πίνακας 3 5 Λήψη αποφάσεων: Ερώτηση	34
Πίνακας 3 6 Λήψη αποφάσεων: Ερώτηση	35
Πίνακας 3 7 Αντιπροσωπευτικότητα: Ερώτηση 1.....	36
Πίνακας 3 8 Αντιπροσωπευτικότητα: Ερώτηση 2.....	37
Πίνακας 3 9 Αντιπροσωπευτικότητα: Ερώτηση 3.....	37
Πίνακας 3 10 Αντιπροσωπευτικότητα: Ερώτηση 4.....	38
Πίνακας 3 11 Κοινωνικές νόρμες: Ερώτηση 1.....	39
Πίνακας 3 12 Κοινωνικές νόρμες: Ερώτηση 2.....	40
Πίνακας 3 13 Κοινωνικές νόρμες: Ερώτηση 3.....	40
Πίνακας 3 14 Κοινωνικές νόρμες: Ερώτηση 4.....	41
Πίνακας 3 15 Κοινωνικές νόρμες: Ερώτηση 5.....	42
Πίνακας 3 16 Φορολογική Ηθική: Ερώτηση 1.....	43
Πίνακας 3 17 Φορολογική Ηθική: Ερώτηση 2.....	43
Πίνακας 3 18 Φορολογική Ηθική: Ερώτηση 3.....	44
Πίνακας 3 19 Φορολογική Ηθική: Ερώτηση 4.....	45
Πίνακας 3 20 Φορολογική Ηθική: Ερώτηση 5.....	45
Πίνακας 3 21 Αυτοαξιολόγηση: Ερώτηση 1	46
Πίνακας 3 22 Αυτοαξιολόγηση: Ερώτηση 2	47
Πίνακας 3 23 Δείκτης Φοροδιαφυγής: Ερώτηση 1	47
Πίνακας 3 24 Δείκτης Φοροδιαφυγής: Ερώτηση 2	48
Πίνακας 3 25 Δείκτης Φοροδιαφυγής: Ερώτηση 3	48
Πίνακας 3 26 Μεταβλητότητα μοντέλου δήλωσης μικρότερου εισοδήματος	49
Πίνακας 3 27 ANOVA παλινδρόμησης μοντέλου δήλωσης μικρότερου εισοδήματος	50
Πίνακας 3 28 Ανάλυση παλινδρόμησης μοντέλου δήλωσης μικρότερου εισοδήματος.....	51
Πίνακας 3 29 Μεταβλητότητα μοντέλου δήλωσης ελλειπούς εισοδήματος.....	52
Πίνακας 3 30 ANOVA παλινδρόμησης μοντέλου δήλωσης ελλειπούς εισοδήματος	53
Πίνακας 3 31 Ανάλυση παλινδρόμησης μοντέλου δήλωσης ελλειπούς εισοδήματος.....	53
Πίνακας 3 32 Μεταβλητότητα μοντέλου μη δήλωσης ληφθέντων μετρητών.....	54
Πίνακας 3 33 ANOVA παλινδρόμησης μοντέλου μη δήλωσης ληφθέντων μετρητών	55
Πίνακας 3 34 Ανάλυση παλινδρόμησης μοντέλου μη δήλωσης ληφθέντων μετρητών	55

Πίνακας Γραφημάτων

Γράφημα 2 1 Φύλο	26
Γράφημα 2 2 Ηλικία.....	26
Γράφημα 2 3 Μορφωτικό επίπεδο	27

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	1
Σκοπός.....	1
Σημασία.....	2
Δομή.....	2
Κεφάλαιο 1 Βιβλιογραφική Επισκόπηση.....	4
1.1. Φοροδιαφυγή.....	4
1.2. Εμπιστοσύνη.....	10
1.3. Φορολογική Συμμόρφωση.....	17
1.4. Διαδικαστική Δικαιοσύνη.....	22
Κεφάλαιο 2 Μεθοδολογία.....	25
2.1. Επιλογή Μεθόδου.....	25
2.2 Δείγμα.....	25
2.3. Εργαλεία Έρευνας και Ανάλυσης.....	28
Κεφάλαιο 3 Αποτελέσματα Έρευνας.....	31
3.1. Περιγραφική Στατιστική Ανάλυση.....	31
3.2 Συσχετίσεις - Παλινδρόμηση.....	49
Συμπεράσματα, Περιορισμοί και Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα.....	57
Βιβλιογραφία.....	60
Παράρτημα – Ερωτηματολόγιο.....	68

Εισαγωγή

Σκοπός

Το κεντρικό θέμα της παρούσας εργασίας αφορά στην εμπιστοσύνη μεταξύ φορολογουμένων και φορολογικών αρχών. Πρόκειται για μια αμφίδρομη σχέση κατά την οποία το ένα μέρος αναμένει από το άλλο ειλικρίνεια και συμμόρφωση. Η εμπιστοσύνη μεταξύ κράτους και πολιτών αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα για κάθε σύγχρονο κράτος, καθώς οι παράγοντες που την επηρεάζουν ποικίλλουν, αλληλεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται ενώ το σύγχρονο οικονομικό και επιχειρηματικό περιβάλλον επιτάσσει διεθνοποιημένες πρακτικές που ενέχουν κινδύνους.

Οι πολίτες και οι επιχειρήσεις σήμερα διαβιούν σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, έχουν πολλές φορολογικές υποχρεώσεις ενώ οι κάτοικοι της Ελλάδας την τελευταία δεκαετία αντιμετωπίζουν σημαντικά οικονομικά προβλήματα τα οποία έχουν ενταθεί πρόσφατα εξαιτίας της πανδημίας του Covid – 19. Το κράτος έχει το δύσκολο έργο να συγκεντρώσει τους πόρους που απαιτούνται για την ομαλή συμβίωση των κατοίκων και για την λειτουργία του και για αυτό απαιτείται να αποκτήσει την εμπιστοσύνη των πολιτών ώστε να αποφεύγονται φαινόμενα διαφθοράς, φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής.

Προκειμένου το κράτος να μπορεί να διαθέσει δωρεάν αγαθά στους πολίτες και να καλύπτονται οι ανάγκες των πολιτών χρειάζονται πόροι οι οποίοι είναι περιορισμένοι και το κράτος δεν μπορεί να αυτοχρηματοδοτεί το σύνολο των αναγκών του με αποτέλεσμα να απαιτείται η επιβολή φόρων (Γεωργακόπουλος, 2012). Ταυτόχρονα, οι φόροι εκτός από οικονομικούς εξυπηρετούν και άλλους σκοπούς όπως κοινωνικούς, πολιτικούς, ηθικούς και πλουτολογικούς (Ανδρεάδης, 1935).

Η έμφαση στην αύξηση της εμπιστοσύνης μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο διόρθωσης των κακώς κειμένων σε φορολογικά ζητήματα και να οδηγήσει σε μεγαλύτερη συγκέντρωση πόρων το κράτος συνδράμοντας στην εύρυθμη και ομαλή λειτουργία του. Τα οφέλη μιας τέτοιας σχέσης εμπιστοσύνης είναι εμφανή. Ωστόσο, η οικοδόμηση μιας τέτοιας σχέσης απαιτεί συνέπεια, δικαιοσύνη και ώριμη αντιμετώπιση των πολιτών απέναντι στο κράτος. Η παρούσα έρευνα στοχεύει να εξετάσει τις τρέχουσες απόψεις, αντιλήψεις και στάσεις των Ελλήνων πολιτών σε

θέματα φορολογικής δικαιοσύνης και ηθικής προκειμένου να βρεθεί η σχέση μεταξύ αυτών και της τάσης για φοροδιαφυγή στην χώρα.

Σημασία

Η Ε.Ε. έχει αρχίσει εδώ και αρκετά χρόνια να εφαρμόζει μια σειρά φιλόδοξων μέτρων που αποσκοπούν στην εφαρμογή μιας διαφανούς και αποτελεσματικής φορολογικής πολιτικής στα κράτη μέλη της για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και την αντιμετώπιση του παράνομου χρήματος. Απώτερος στόχος της ευρωπαϊκής πολιτικής είναι η επίτευξη της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης και της εφαρμογής επενδυτικών μέτρων ικανών να στηρίζουν τις εθνικές οικονομίες των κρατών μελών με τη δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας και καλύτερων συνθηκών ζωής.

Η φοροδιαφυγή και η μη συμμόρφωση με τους φορολογικούς κανόνες κάθε κράτους μέλους επηρεάζει τον προϋπολογισμό και στρεβλώνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των οικονομικών παραγόντων που δραστηριοποιούνται σε μια χώρα, αλλά και στην Ε.Ε. συνολικά εις βάρος των φορολογούμενων. Η φοροδιαφυγή υπονομεύει την έννοια του φορολογικού συστήματος που ευνοεί την ανάπτυξη και προωθεί το ελεύθερο και διεθνές εμπόριο.

Στην Ε.Ε. κύρια πηγή οικονομικής δραστηριότητας αποτελούν οι ΜμΕ οι οποίες όμως φαίνεται ότι επιβαρύνονται περισσότερο φορολογικά. Λαμβάνοντας υπόψη το διασυνοριακό χαρακτήρα της φοροδιαφυγής γίνεται αντιληπτό ότι δεν αρκεί η καταπολέμηση της φοροδιαφυγής σε εθνικό επίπεδο και απαιτείται να ληφθούν συντονισμένες ευρωπαϊκές αποφάσεις κατά της φοροδιαφυγής όπως έχει ήδη ξεκινήσει να γίνεται.

Δομή

Η παρούσα εργασία ολοκληρώνεται μέσα σε τρία κεφάλαια. Αφού γίνει μια εισαγωγή στην οποία παρουσιάζονται ο σκοπός, η σημασία της έρευνας και η δομή της εργασίας, στο Κεφάλαιο 1 παρουσιάζεται η βιβλιογραφική επισκόπηση γύρω από το επιλεγμένο θέμα. Συγκεκριμένα, καταγράφονται σύγχρονες και παλιότερες θεωρητικές και εμπειρικές έρευνες για τη φοροδιαφυγή, την εμπιστοσύνη των πολιτών προς το κράτος, τη φορολογική συμμόρφωση και την έννοια της διαδικαστικής δικαιοσύνης.

Στο Κεφάλαιο 2 παρουσιάζεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στην έρευνα. Συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η μέθοδος έρευνας που επιλέχθηκε, σημαντικές δημογραφικές πληροφορίες για το δείγμα της έρευνας και ο τρόπος επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων.

Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας και συγκεκριμένα, οι συχνότητες κατανομής, ο μέσος όρος και η τυπική απόκλιση για τις εξεταζόμενες μεταβλητές και τις επιμέρους υποκλίμακές τους και καταγράφονται τα αποτελέσματα συσχετίσεων και παλινδρόμησης.

Στο τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της έρευνας, καταγράφονται σημαντικοί περιορισμοί κατά τη διεξαγωγή της και προτείνονται θεματικές για μελλοντικές έρευνες.

Κεφάλαιο 1 Βιβλιογραφική Επισκόπηση

1.1. Φοροδιαφυγή

Η φοροδιαφυγή αποτελεί μια παράνομη δραστηριότητα που πραγματοποιείται για τη μείωση της πληρωμής φόρου (Franzoni, 1998). Η δράση αυτή όχι μόνο παραλύει τη λειτουργία του κράτους στην παροχή δημόσιων υπηρεσιών (Khuong et al., 2020), αλλά οδηγεί επίσης στην αίσθηση της αδικίας για εκείνους που συμμορφώνονται φορολογικά (Green, 2008). Από τη μια, οι φορολογικές αρχές προσπαθούν να εισπράξουν τους φόρους και να ενθαρρύνουν τους πολίτες να τηρούν τους φορολογικούς κανόνες. Από την άλλη, φορολογούμενοι προσπαθούν να ελαχιστοποιήσουν τις φορολογικές πληρωμές από εγωισμό, πολιτικούς και κοινωνικούς λόγους (Alm et al., 2012).

Πρόκειται για ένα σύνθετο φαινόμενο το οποίο ξεφεύγει από την αυστηρά οικονομική σφαίρα και αποτελεί το τμήμα του φόρου εισοδήματος που αντιστοιχεί σε εισόδημα που θα έπρεπε με βάση την ισχύουσα νομοθεσία να δηλώνεται οικειοθελώς από τους φορολογούμενους στις αρμόδιες φορολογικές αρχές αλλά για διάφορους λόγους δε δηλώνεται (Τάτσος, 2001).

Οι πολίτες προχωρούν σε διάφορες ενέργειες προκειμένου να μειώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις κάποιες εκ των οποίων είναι νόμιμες οπότε και φοροαποφεύγουν (π.χ. με κατανομή εισοδήματος, αναβολή φόρων) και άλλες είναι παράνομες. Ο όρος «φοροδιαφυγή» αφορά παράνομες και εκ προθέσεως ενέργειες που πραγματοποιούνται από φυσικά και νομικά πρόσωπα για να μειώσουν τις οφειλόμενες φορολογικές τους υποχρεώσεις. Τα άτομα μπορούν να αποφύγουν τους φόρους εισοδήματος με την υποβολή χαμηλότερου εισοδήματος, με υπερεκτιμήσεις και διάφορους άλλους τρόπους.

Το ίδιο ισχύει και για τις επιχειρήσεις. Οι φόροι επί των πωλήσεων παρουσιάζουν άλλωστε πολλές ευκαιρίες για αποφυγή (Murray, 1995). Τα άτομα μπορούν να αποφύγουν αυτούς τους φόρους με αρμπιτράζ ή και απόκρυψη της πώλησης. Ακόμη, για τον φόρο προστιθέμενης αξίας (Φ.Π.Α.) οι επιχειρήσεις μπορούν να παρουσιάσουν εικονικά τιμολόγια που τους επιτρέπουν να υποτιμήσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Επίσης, τα ίδια τα φυσικά πρόσωπα μπορούν να μεταμφιέσουν την προσωπική τους κατανάλωση ως αγορές για επιχειρηματικούς σκοπούς εφόσον είναι ελεύθεροι επαγγελματίες. Σύμφωνα με τους Valente & Vincenti (2013) οι επιχειρήσεις

που συμμορφώνονται φορολογικά προτείνεται να λαμβάνουν ορισμένα οφέλη όπως λιγότερες απαιτήσεις στο μέλλον, μειωμένες ποινές και πρόστιμα και μικρότερη αξιολόγηση φορολογητέων εσόδων και κερδών.

Η παγκοσμιοποίηση και διεθνοποίηση των εμπορικών δραστηριοτήτων παρουσιάζει μια μεγάλη σειρά ευκαιριών φοροδιαφυγής σε ιδιώτες και επιχειρήσεις. Η φοροδιαφυγή είναι σημαντική για πολλούς λόγους με τον πιο προφανή ότι μειώνει τις φορολογικές εισπράξεις του κράτους και έτσι μειώνονται οι δημόσιες υπηρεσίες που μπορούν να παρασχεθούν στους πολίτες. Εκτός όμως από αυτή την επίπτωση, η φοροδιαφυγή δημιουργεί εσφαλμένες τοποθετήσεις στη χρήση πόρων όταν τα άτομα αλλάζουν τη συμπεριφορά τους για να εξαπατήσουν όπως συμβαίνει με την επιλογή των ωρών εργασίας, το είδος της απασχόλησης και άλλα (Alm, 2012).

Επιπλέον, η φοροδιαφυγή δεσμεύει κρατικούς πόρους για τον εντοπισμό, την αντιμετώπισή της και την τιμωρία όσων δεν συμμορφώνονται. Η μη συμμόρφωση με το φορολογικό νόμο μεταβάλλει την κατανομή του εισοδήματος με αθέμιτους και απρόβλεπτους τρόπους. Επίσης, η φοροδιαφυγή μπορεί να συμβάλει σε αισθήματα αδικαιολόγητης μεταχείρισης και σεβασμού του νόμου. Συνολικά, δεν είναι δυνατό να γίνει κατανοητό το αντίκτυπο της φορολογίας στην κοινωνία χωρίς την αναγνώριση της ύπαρξης και των συνεπειών της φοροδιαφυγής (Alm, 2012).

Όσον αφορά στους παράγοντες που καθορίζουν το επίπεδο φοροδιαφυγής σε μια χώρα σύμφωνα με τους Nurkholis et al. (2020) οι τρεις κυριότεροι είναι οι εξής:

1. Έλεγχοι, φορολογικοί συντελεστές και κυρώσεις
2. Ποιότητα εξυπηρέτησης και εμπιστοσύνη των πολιτών και των επιχειρήσεων στο κράτος
3. Προσωπικοί κανόνες, κοινωνία, θρησκεία.

Οι τρεις αυτοί παράγοντες συνδέονται με το υπόδειγμα επιβολής (Alm et al., 2012), το υπόδειγμα εξυπηρέτησης και εμπιστοσύνης (Alm et al., 2012) και το φορολογικό ψυχολογικό υπόδειγμα (Schmolders, 1959). Στη βιβλιογραφία αρχικά επικράτησε το υπόδειγμα της επιβολής που αποτελεί μια νομική προσέγγιση που δημιουργεί αποτρεπτικό αποτέλεσμα στους φορολογούμενους (Dularif et al., 2019). Το υπόδειγμα αυτό χρησιμοποιεί τη θεωρία της αναμενόμενης χρησιμότητας που αναπτύχθηκε από τους Allingham & Sandmo (1972) και είναι γνωστή ως μοντέλο EUT-US.

Το μοντέλο EUT-US διευκολύνει τις αρχές να κατανοήσουν τη νοοτροπία των φορολογούμενων στη λήψη αποφάσεων για την εκπλήρωση των φορολογικών τους

υποχρεώσεων (Peprah et al., 2020). Ωστόσο, διακρίνεται από αδυναμίες, καθώς σύμφωνα με αυτό προκύπτει ότι οι φορολογούμενοι φοροδιαφεύγουν σε ποσοστό μεγαλύτερο του 90% (Dhami & Al – Nowaihi, 2007), ενώ τα πραγματικά δεδομένα δεν υποστηρίζουν ένα τέτοιο εύρημα. Σύμφωνα με τον Cobham (2017) η αξία του φορολογικού δείκτη κυμαίνεται μεταξύ 10% - 40% ανάλογα με τη χώρα εξέτασης.

Εξαιτίας των περιορισμών αυτού του μοντέλου κάποιοι άλλοι παράγοντες φαίνεται ότι ελέγχονται από τις φορολογικές αρχές ώστε να παρακινήσουν τους φορολογούμενους να πληρώνουν τους φόρους τους. Ένας τέτοιος παράγοντας είναι η βελτίωση της ποιότητας των δημόσιων υπηρεσιών και της εμπιστοσύνης του κοινού του κράτος. Πρόκειται για το υπόδειγμα εξυπηρέτησης ή αλλιώς υπηρεσίας και εμπιστοσύνης. Το κράτος έχει την υποχρέωση να παράσχει καλές φορολογικές υπηρεσίες και να αξιοποιεί το δημόσιο χρήμα προς όφελος των πολιτών, ενώ οι πολίτες έχουν την υποχρέωση να συμμορφώνονται φορολογικά σε αυτό που τους αντιστοιχεί (Makovicky & Smith, 2020).

Το υπόδειγμα εξυπηρέτησης και εμπιστοσύνης βασίζεται στη θεωρία των κοινωνικών συμβάσεων. Οι όροι δημιουργούνται για την αποφυγή της καταναγκαστικής σχέσης μεταξύ μιας χώρας και των πολιτών της ειδικά όσον αφορά στην εκπλήρωση των φορολογικών υποχρεώσεων. Οι φορολογικές αρχές εξυπηρετούν τους φορολογούμενους παρέχοντας ένα απλό διοικητικό σύστημα για τη διευκόλυνση των φορολογουμένων στην πραγματοποίηση των φορολογικών τους πληρωμών. Ακόμη, η σοβαρότητα του κράτους όσον αφορά στην κατανομή των φόρων για την ανάπτυξη υποδομών και δημοσίων εγκαταστάσεων μπορεί να ενθαρρύνει τους φορολογούμενους να υπακούσουν στις φορολογικές τους υποχρεώσεις (Mangoting et al., 2015). Αρκετοί ερευνητές έχουν συσχετίσει την ποιότητα της εξυπηρέτησης και του επιπέδου εμπιστοσύνης του κοινού με τη φοροδιαφυγή (Castro & Rizzo, 2014; Kafkalas et al., 2014; Williams & Horodnic, 2017). Ωστόσο τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών δεν έχουν δείξει συνεπή συμπεράσματα.

Οι Nurkholis et al. (2020) εξέτασαν τη σχέση μεταξύ των καθοριστικών παραγόντων κατά της φοροδιαφυγής με βάση το υπόδειγμα εξυπηρέτησης και εμπιστοσύνης. Συγκεκριμένα, προχώρησαν σε συστηματική ανασκόπηση 33 άρθρων μέσα στο χρονικό διάστημα 1978 – 2017 και βρήκαν ότι η βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών και η αύξηση της εμπιστοσύνης του κοινού αποτελούν δύο αποτελεσματικά μέσα για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής.

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής σύμβασης, οι φορολογικές αρχές θεωρούν τους φορολογούμενους ως αντικείμενα και όχι υποκείμενα (Mangoting et al., 2015). Αυτό σημαίνει ότι το κράτος αναλαμβάνει να παρέχει καλές φορολογικές υπηρεσίες και να χρησιμοποιεί τους φόρους για τη βελτίωση της ευημερίας των πολιτών. Αν μάλιστα το κράτος λειτουργήσει σωστά και βελτιώσει σοβαρά τις λειτουργίες παροχής υπηρεσιών στους πολίτες, οι τελευταίοι θα εκπληρώσουν πρόθυμα τις φορολογικές τους υποχρεώσεις, επειδή το κράτος και η δέσμευση των πολιτών να συμμορφωθούν θα αυξήσει τη φορολογική συμμόρφωση (Laskar, 2013).

Με βάση τη θεωρία της κοινωνικής σύμβασης και το πλαίσιο της φθίνουσας κλίσης (slippery slope framework) η εθελοντική φορολογική συμμόρφωση διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην επιτυχία της είσπραξης φόρων σε χώρες που χρησιμοποιούν συστήματα αυτοαξιολόγησης (Gangl et al., 2015). Σε αυτή την περίπτωση οι φορολογούμενοι εμπιστεύονται το κράτος και υπολογίζουν, πληρώνουν και δηλώνουν τον πληρωτέο φόρο τους. Η εμπιστοσύνη αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για τη βελτίωση της φορολογικής συμμόρφωσης και τη μείωση των προσπαθειών φοροδιαφυγής (Damayanti et al., 2015).

Οι Galecic & Barjaktarovic (2020) προσπάθησαν να προσδιορίσουν τη γνώση και τη σημασία της φοροδιαφυγής και των προληπτικών μέτρων στη Δημοκρατία της Σερβίας και βρήκαν ότι η παράνομη εργασία είναι ο πιο συνηθισμένος τρόπος εργασίας και πως οι αρχές πρέπει να λάβουν μέτρα προκειμένου να δημιουργήσουν ένα θετικό και επωφελές για όλους τους ενδιαφερόμενους.

Η μη εφαρμογή των νόμων, η συχνή μεταβολή της φορολογικής νομοθεσίας και του φορολογικού συστήματος στην Ελλάδα δημιουργούν ένα αίσθημα ανασφάλειας στους πολίτες και την εντύπωση πως δεν κατανέμονται δίκαια οι φόροι στην κοινωνία με αποτέλεσμα οι πολίτες να καταφεύγουν σε μεθόδους φοροδιαφυγής και να επιθυμούν να αποκρύψουν τα πραγματικά εισοδήματα ή να μην θέλουν να δηλώσουν το σύνολο αυτών ώστε να μην είναι μεγάλη η φορολογία τους (Νεγκάκης & Ταχυνάκης, 2003). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνονται τα αδήλωτα εισοδήματα και να αυξάνεται η φοροδιαφυγή.

Οι χώρες που ασχολούνται με τη μετάβαση από την κομμουνιστική κυριαρχία στη δημοκρατία και τις οικονομίες της αγοράς αντιμετωπίζουν μια σημαντική πρόκληση για την προώθηση της φορολογικής ηθικής και τη μείωση της φοροδιαφυγής (Galecic & Barjaktarovic, 2020). Αλλά και στις δυτικές χώρες παρατηρούνται διαφορές. Οι Feld & Frey (2002) μελέτησαν 26 ελβετικά καντόνια και βρήκαν τις διαφορές στη

μεταχείριση των φορολογουμένων από τις φορολογικές αρχές και διαφορές στα δικαιώματα πολιτικής συμμετοχής. Η φοροδιαφυγή περιορίζει σοβαρά τις δυνατότητες αυτών των μεταρρυθμισμένων κρατών γεγονός που μειώνει τα κίνητρα των πολιτών να πληρώνουν φόρους (Hug & Sporti, 2007).

Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα θεωρείται αρκετά διαδεδομένη με αρνητικές επιπτώσεις από την άποψη της οριζόντιας και κάθετης ισότητας και απόδοσης. Σε έρευνά τους οι Matsaganis & Flevotomou (2010) αξιοποίησαν την πρόσβαση σε δείγμα φορολογικών δηλώσεων εισοδήματος το 2004/5 και συνέκριναν τα φορολογικά εισοδήματα με αυτά που εντοπίστηκαν στην έρευνα για τον προϋπολογισμό των νοικοκυριών της ίδιας χρονιάς. Με αυτόν τον τρόπο εκτίμησαν την παραοικονομία σε 10% και κατ' επέκταση έλλειμμα 26% στις φορολογικές εισπράξεις. Οι συνέπειες της φοροδιαφυγής είναι η υψηλότερη εισοδηματική ανισότητα και φτώχεια και η χαμηλότερη προοδευτικότητα του συστήματος φορολογίας εισοδήματος.

Και στην Ευρώπη ωστόσο συνολικά το πρόβλημα της φοροδιαφυγής είναι διαδεδομένο για αυτό άλλωστε η Ε.Ε. έχει προβεί σε Οδηγίες και μέτρα για την αποτελεσματική αντιμετώπισή της. Οι Albuлесcu et al. (2016) εξέτασαν τη σχέση μεταξύ επιχειρηματικής δραστηριότητας, φοροδιαφυγής και διαφθοράς σε 15 ευρωπαϊκές χώρες. Εντόπισαν ότι υπάρχει μακροχρόνια σχέση μεταξύ των μεταβλητών και ότι η φοροδιαφυγή και η διαφθορά επηρεάζουν αρνητικά τη συνολική επιχειρηματική δραστηριότητα. Οι αρχές όταν προσπαθούν να μειώσουν τη φοροδιαφυγή, πρέπει να καταπολεμήσουν αρχικά τη διαφθορά. Ακόμη, για να προωθηθεί η επιχειρηματικότητα πρέπει να εξαιρεθεί τόσο η φοροδιαφυγή όσο και η διαφθορά.

Η διαφθορά έχει μεγαλύτερο αρνητικό αντίκτυπο στην επιχειρηματικότητα από τη φοροδιαφυγή. Οι επιχειρηματίες αναλαμβάνουν κινδύνους και αν αντιληφθούν ότι οι ανταγωνιστές του κλάδου τους αποκτούν πλεονεκτήματα από τους μη καταβλητέους φόρους συμπεριφέρονται ανάλογα. Αν οι επιχειρηματίες δεν πληρώνουν τους φόρους τους ενδέχεται να ωφεληθούν βραχυπρόθεσμα, αλλά μακροπρόθεσμα το δημοσιονομικό έλλειμμα που δημιουργείται από τη φοροδιαφυγή θα οδηγήσει σε αυξημένα επίπεδα φορολογίας και σε αυστηρότερους ελέγχους από τους φορολογικούς διαχειριστές (Albuлесcu et al., 2016). Ωστόσο, στην παρούσα έρευνα το επίκεντρο του ενδιαφέροντος είναι η φοροδιαφυγή.

Η φοροδιαφυγή έχει μελετηθεί πρόσφατα από αρκετούς ερευνητές κυρίως επειδή είναι εξαιρετικά δύσκολη η μέτρησή της και ακόμη πιο δύσκολη η γενίκευση συμπερασμάτων για το σύνολο των εξεταζόμενων πληθυσμών σε κάθε έρευνα. Μια

βασική δυσκολία στην ανάλυση της φοροδιαφυγής είναι η έλλειψη αξιόπιστων πληροφοριών σχετικά με την συμμόρφωση των φορολογουμένων. Η φοροδιαφυγή αποτελεί παράνομη δραστηριότητα και τα άτομα έχουν κίνητρο απόκρυψης της εξαπάτησης του κρατικού μηχανισμού. Υπάρχουν οικονομικές και άλλες κυρώσεις όταν διαπιστώνεται ότι υπάρχει εξαπάτηση. Για αυτό στη βιβλιογραφία υπάρχουν πολλές έρευνες που αφορούν στη μέτρηση της φοροδιαφυγής. Η μέτρηση της φοροδιαφυγής μπορεί να γίνει με παραδοσιακές ή σύγχρονες μεθόδους. Στις παραδοσιακές μεθόδους εντάσσονται οι άμεσες, οι έμμεσες και οι προσεγγίσεις μοντελοποίησης. Στις σύγχρονες εντάσσονται προσεγγίσεις πιο δημιουργικές (Alm, 2012).

Μεταξύ των παραδοσιακών προσεγγίσεων η πιο ακριβής μέτρηση της ατομικής συμμόρφωσης βασίζεται στην άμεση μέτρηση της φοροδιαφυγής μέσω πραγματικών ελέγχων μεμονωμένων επιστροφών. Μια άλλη άμεση προσέγγιση βασίζεται σε αποδεικτικά στοιχεία με έρευνα σε πολίτες για τη φορολογική τους συμπεριφορά. Μια εναλλακτική άμεση προσέγγιση χρησιμοποιεί στοιχεία φορολογικής αμνηστίας στα οποία οι δηλώσεις εισοδήματος χρησιμοποιούνται ως ακριβές μέτρο φοροδιαφυγής (Alm, 2012).

Οι έμμεσες μέθοδοι είναι αυτές που αναζητούν ίχνη συμπεριφοράς φοροδιαφυγής μέσω δεικτών που μπορούν να αναγνωριστούν ώστε η φοροδιαφυγή να μην μετριέται άμεσα αλλά πιο έμμεσα. Τέτοια μέθοδος εκτιμά την φοροδιαφυγή μέσω ενός χάσματος που μπορεί να εκτιμηθεί όπως το χάσμα μεταξύ του εισοδήματος στις φορολογικές δηλώσεις και στους εθνικούς λογαριασμούς ή μεταξύ του εισοδήματος και των δαπανών στους εθνικούς λογαριασμούς εισοδήματος (Alm, 2012).

Μια άλλη έμμεση προσέγγιση αναζητά ίχνη φοροδιαφυγής σε συναλλαγές που χρηματοδοτούνται από χρήματα με την παραδοχή ότι το πραγματικό επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας μπορεί να εκτιμηθεί μέσω μιας σχέσης μεταξύ του χρήματος και της ταχύτητάς του. Το χάσμα μεταξύ αυτού του προβλεπόμενου επιπέδου οικονομικής δραστηριότητας και του επίσημου επιπέδου των εθνικών λογαριασμών δίνει ένα μέτρο της λεγόμενης σκιώδους οικονομίας (Alm, 2012).

Μια πιο συχνά χρησιμοποιούμενη μέθοδος είναι η προσέγγιση ζήτησης νομισμάτων που εκτιμά τη ζήτηση για νόμισμα ως συνάρτηση των συμβατικών παραγόντων όπως το εισόδημα και τα επιτόκια και ως συνάρτηση παραγόντων που υποτίθεται ότι παρακινούν τα άτομα να συμμετάσχουν σε δραστηριότητες φοροδιαφυγής όπως η άμεση και έμμεση φορολογική επιβάρυνση, κυβερνητικές ρυθμίσεις και η

πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος. Οποιαδήποτε υπέρβαση στη ζήτηση νομίσματος ή το ποσό που δεν μπορεί να επεξηγηθεί με βάση τις μεταβλητές, αποδίδεται στη σκιώδη οικονομία και κατ' επέκταση στη φοροδιαφυγή (Alm, 2012).

Μια άλλη έμμεση προσέγγιση υποθέτει την ύπαρξη μιας συνεχούς σχέσης μεταξύ κάποιων φυσικών εισροών όπως η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας και η πραγματική οικονομική δραστηριότητα. Η φοροδιαφυγή μπορεί να εκτιμηθεί με τη μέτρηση του χάσματος μεταξύ της επίσημης παραγωγής και της προβλεπόμενης πραγματικής οικονομικής δραστηριότητας. Οι έμμεσες μέθοδοι συνολικά θεωρούν ότι υπάρχει ένας δείκτης που καταγράφει τα αποτελέσματα που οδηγούν στη σκιώδη οικονομία και κατ' επέκταση στην φοροδιαφυγή. Ωστόσο, οι επιπτώσεις της σκιώδους οικονομίας μπορεί να εμφανιστούν ταυτόχρονα σε πολλές αγορές (Alm, 2012).

Η προσέγγιση της μοντελοποίησης ενσωματώνει πολλαπλές αιτίες που οδηγούν στη σκιώδη οικονομία καθώς και τις πολλαπλές επιπτώσεις αυτής στην οικονομία του κράτους με την πάροδο του χρόνου. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στη στατιστική θεωρία των μη παρατηρημένων μεταβλητών η οποία θεωρεί ότι πρέπει να μετρηθούν πολλές αιτίες και πολλαπλοί δείκτες του φαινομένου (Alm, 2012).

Οι σύγχρονες μέθοδοι χρησιμοποιούν καινοτόμα εργαλεία μέτρησης της φοροδιαφυγής. Κάποιοι ερευνητές χρησιμοποιούν μέτρα του δηλωμένου εισοδήματος και των επιστροφών ως δείκτη φοροδιαφυγής με την υπόθεση ότι ο καθένας έχει ένα εισόδημα που δηλώνει και ένα άλλο που δε δηλώνει (Gruber & Saez, 2002). Άλλοι διεξήγαγαν πειράματα (Kleven et al., 2010) και άλλοι χρησιμοποίησαν είτε μέτρα με βάση την κατανάλωση (Iyer et al., 2010) είτε με βάση την έκπτωση φόρου (Feldman & Slemrod, 2007). Υπάρχουν και έρευνες που βασίστηκαν σε πρωτογενείς έρευνες σε συγκεκριμένους κλάδους που θεωρείται ότι έχουν σύνδεση με τη φοροδιαφυγή (DePaula & Schneider, 2010).

1.2. Εμπιστοσύνη

Στο πλαίσιο της μελέτης της φοροδιαφυγής σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ του κράτους και των φορολογουμένων. Οι περισσότερες έρευνες δεν αντιμετωπίζουν τη φορολογική ηθική ως κάτι που αξίζει να διερευνηθεί ή με ποιον τρόπο μπορεί να διατηρηθεί και να αναπτυχθεί. Συνήθως θεωρείται μέρος των προτιμήσεων των φορολογουμένων. Το ερώτημα που γεννάται επομένως είναι ποιοι

παράγοντες διαμορφώνουν την εμπιστοσύνη μεταξύ του κράτους και των φορολογουμένων.

Η εμπιστοσύνη αποτελεί μια ενέργεια που αναλαμβάνεται από ένα μέρος σε μια οικονομική συναλλαγή με την προσδοκία ότι το άλλο μέρος της συναλλαγής δε θα εκμεταλλευτεί την ευπάθεια που έχει δημιουργήσει το μέρος για τον εαυτό του αναλαμβάνοντας μια δράση με αβέβαιο αποτέλεσμα (Bohnet et al., 2008). Η υπάρχουσα βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι η εμπιστοσύνη επηρεάζει ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών και οικονομικών αποτελεσμάτων. Για παράδειγμα, υπάρχουν έρευνες που διαπιστώνουν ότι η ύπαρξη υψηλότερου επιπέδου κοινωνικής εμπιστοσύνης διευκολύνει την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική αποδοτικότητα (Knack & Zak, 2001), το διεθνές εμπόριο και τις επενδύσεις (Guiso et al., 2009), την εταιρική χρηματοδότηση και τις συναλλαγές που αφορούν συγχωνεύσεις και εξαγορές (Bottazzi et al., 2011). Ουσιαστικά, η εμπιστοσύνη βασίζεται σε όλες τις οικονομικές συναλλαγές που λαμβάνουν χώρα στην ελεύθερη και παγκοσμιοποιημένη οικονομία του σήμερα.

Οι Nanda & Wysocki (2013) εξετάζουν τη σχέση μεταξύ της κοινωνικής εμπιστοσύνης και της χρηματοοικονομικής διαφάνειας των επιχειρήσεων και τον τρόπο με τον οποίο η εξωτερική κεφαλαιακή ζήτηση των επιχειρήσεων επηρεάζει αυτή τη σχέση. Βρίσκουν ότι υπάρχει μια ισχυρή και θετική σχέση μεταξύ εμπιστοσύνης και χρηματοοικονομικής διαφάνειας των χωρών. Μάλιστα, η ζήτηση για εξωτερικά κεφάλαια ενισχύει αυτή τη σχέση γεγονός που δείχνει ότι η εμπιστοσύνη επηρεάζει και το βαθμό εξωτερικής χρηματοδότησης.

Διάφορες έρευνες υποστηρίζουν ότι το επίπεδο εμπιστοσύνης συνδέεται αρνητικά με τη φοροδιαφυγή πολιτών και επιχειρήσεων για διάφορους λόγους. Αρχικά, σε κοινωνίες με υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης οι επιχειρήσεις είναι πιο πιθανό να απέχουν από ενέργειες που ενδέχεται να προδώσουν την εμπιστοσύνη που έχει η κοινωνία σε αυτούς με την προσδοκία ότι πληρώνουν δίκαιο μερίδιο των συνολικών φόρων (Kanagaretnam et al., 2014). Η κοινωνική εμπιστοσύνη αποτελεί κρίσιμο παράγοντα φοροδιαφυγής καθώς ο σχεδιασμός φορολογικού κώδικα και η επιβολή του δεν είναι εύκολη υπόθεση για ένα κράτος. Ακόμη, σύμφωνα με τις Nanda & Wysocki (2013) οι επιχειρήσεις σε κοινωνίες με υψηλή εμπιστοσύνη είναι πιο πιθανό να έχουν μεγαλύτερη ποιότητα κερδών και να ασχολούνται με άλλες πρακτικές αξιοποίησης ευκαιριών και απόκτησης εισοδήματος.

Η εμπιστοσύνη αποτελεί ένα γενικό οικονομικό ζήτημα που αντιμετωπίζουν όσοι συμμετέχουν σε μια αγορά συμπεριλαμβανομένων των φορολογικών αρχών. Σύμφωνα με τον Arrow (1974) η εμπιστοσύνη πλαισιώνεται ως μέσο για την τόνωση της οικονομίας ενώ σύμφωνα με τον Fukuyama (1997) αποτελεί κοινωνικό κεφάλαιο δηλαδή ένα περιουσιακό στοιχείο που τίθεται προς όφελος του γενικού συνόλου της κοινωνίας.

Ο Fukuyama (1997) προτείνει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο με έμφαση στην εμπιστοσύνη αναπτύσσει διαδικασίες επιτυχούς συνεργασίας μεταξύ πολιτών και κράτους δημιουργώντας ένα είδους δέσμευσης των μερών. Η εμπιστοσύνη διαδραματίζει σημαντικό και υποεκτιμημένο ρόλο στην δημιουργία ευημερίας μιας χώρας και στην εξέλιξη του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Η σχέση μεταξύ φορολογουμένων και φορολογικών αρχών μπορεί να θεωρηθεί σιωπηρή σύμβαση (Akerlof, 1982) η οποία περιλαμβάνει ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς και αφοσίωση και είναι πιο ισχυρή από συναλλακτικές ανταλλαγές (Williamson, 1985). Πολλές προϋποθέσεις καθορίζουν το βαθμό στον οποίο υπάρχει μια ψυχολογική σύμβαση μεταξύ των φορολογουμένων και των φορολογικών αρχών.

Ένα στοιχείο είναι η παράδοση η οποία προκύπτει από την εμπιστοσύνη μεταξύ του κράτους και των φορολογουμένων (Feld & Frey, 2002). Όσο πιο έντονα και μεγάλα είναι τα δικαιώματα συμμετοχής των πολιτών τόσο πιο πιθανό είναι να υπάρχει μεγαλύτερη εμπιστοσύνη (Frey, 1997). Για τη διατήρηση της ψυχολογικής φορολογικής σύμβασης η φορολογική αρχή πρέπει να λάβει θετικά μέτρα για την υποστήριξή της και αρνητικές ενέργειες για την αποτροπή παραβίασης της σύμβασης. Η βάση οποιασδήποτε συμβατικής σχέσης που βασίζεται στην εμπιστοσύνη είναι η πεποίθηση ότι ο εταίρος συμπεριφέρεται ειλικρινά. Το ίδιο ισχύει και μεταξύ φορολογουμένων και φορολογικών αρχών.

Σύμφωνα με τον Kirchler (2007) η εμπιστοσύνη αποτελεί το θεμέλιο της δέσμευσης των πολιτών. Οι Kirchler et al. (2008) εξέτασαν το συνεργατικό και το ανταγωνιστικό φορολογικό κλίμα. Στο πρώτο οι φορολογούμενοι και οι φορολογικές αρχές συνεργάζονται με έναν κοινό στόχο και οι σχέσεις τους χαρακτηρίζονται από τη συνεργασία μεταξύ πελάτη και υπηρεσίας. Στο δεύτερο συνεργάζονται πάλι αλλά με κοινωνική απόσταση και οι σχέσεις τους μπορούν να χαρακτηριστούν σαν εκείνες μεταξύ των ληστών και των αστυνόμων.

Για αυτό επικρατεί το επιχείρημα ότι η εθελοντική συμμόρφωση προκύπτει από την φορολογική ηθική των πολιτών και την εμπιστοσύνη που τρέφουν προς τις

φορολογικές αρχές. Η εθελοντική συμμόρφωση στο συνεργατικό κλίμα συνδέεται με ένα υψηλό επίπεδο εμπιστοσύνης προς τις φορολογικές αρχές με βάση τη φύση των σχέσεων μεταξύ φορολογουμένων και φορολογικών αρχών. Η εθελοντική συμμόρφωση ενθαρρύνεται ακόμη μέσα από δίκαιες διαδικασίες. Αν οι άνθρωποι πιστεύουν ότι οι αρχές έχουν κίνητρο και απώτερο στόχο το κοινωνικό καλό τότε και οι πολίτες θα εκφράσουν την εμπιστοσύνη τους και θα επιδείξουν ορθή φορολογική συμπεριφορά (Niesiobedzka, 2014).

Σύμφωνα με τον Khalil (1994) η ανάγκη για εμπιστοσύνη, ακεραιότητα και αμοιβαιότητα είναι μεγαλύτερη σε μια οικονομία που βασίζεται στην αγορά όπου οι περισσότεροι μηχανισμοί ελέγχου είναι ελλιπείς. Ο Arrow (1974) υποστηρίζει ότι εξαιτίας της ασύμμετρης πληροφόρησης, των ελλειπών συμφωνιών μεταξύ κράτους και πολιτών και του απαγορευτικού κόστους παρακολούθησης όλων των συναλλαγών, η οικονομική δραστηριότητα είτε αυτή αφορά τους πολίτες είτε τις επιχειρήσεις απαιτεί εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα έτσι ώστε να υπάρχουν αμοιβαία οφέλη από την συναλλαγή. Η εμπιστοσύνη υπονοεί ότι ένα άτομο θα υποτάξει τα προσωπικά του συμφέροντα στα κοινά συμφέροντα (Arino et al., 2001). Ακόμη, αν οι σχέσεις που βασίζονται στην εμπιστοσύνη μπορούν να επιτύχουν, τότε μπορεί να επιτευχθεί μεγαλύτερη ευημερία γιατί οι πόροι δεν δαπανώνται για συστήματα παρακολούθησης αλλά για άλλους σκοπούς.

Οι φορολογικές αρχές υποθέτουν ότι οι φορολογούμενοι θα αναφέρουν ειλικρινώς το εισόδημα στη φορολογική τους δήλωση. Από την άλλη, οι φορολογούμενοι περιμένουν να αντιμετωπίζονται με σεβασμό και τα χρήματα που δίνουν να έχουν αντίκρισμα. μια στρατηγική αντιμετώπισης των φορολογούμενων με καχυποψία υπονομεύει τη σύμβαση μεταξύ φορολογουμένων και των φορολογικών αρχών. Η μεταχείριση των πολιτών με σεβασμό μπορεί να είναι πιο έντονη σε κράτη με συνταγματικές διατάξεις για άμεση συμμετοχή ψηφοφόρων όπως δημοψηφίσματα και πρωτοβουλίες επειδή τόσο οι φορολογούμενοι όσο και οι φορολογικές αρχές γνωρίζουν ότι οι ψηφοφόροι υποστηρίζουν τις δημόσιες πολιτικές οι οποίες υποστηρίζουν το δημόσιο καλό (Feld & Frey, 2002).

Σε τέτοια συστήματα άμεσης δημοκρατίας οι φορολογούμενοι αισθάνονται υποχρεωμένοι να πληρώσουν τους φόρους τους με ειλικρίνεια. Οι φορολογικές αρχές γνωρίζουν ότι οι ψηφοφόροι θα μπορούσαν να αλλάξουν τη φορολογική νομοθεσία. Έτσι οι πολίτες έχουν πολύ καλύτερες δυνατότητες να εκφράσουν τη δυσαρέσκειά τους

με τη φορολογική πολιτική σε σχέση με μια ήσυχη και μυστική παραβίαση της ψυχολογικής σύμβασης με τις φορολογικές αρχές (Feld & Frey, 2002).

Σε ευνομούμενα κράτη υπάρχει περισσότερη εμπιστοσύνη στους φορολογούμενους. Οι Torgler & Schneider (2006) υποστηρίζουν ότι η εμπιστοσύνη στο κράτος και η εμπιστοσύνη στο νομικό σύστημα είναι οι βασικοί παράγοντες για την εξήγηση της φορολογικής ηθικής στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Η φορολογική ηθική αποτελεί την πεποίθηση ότι οι άνθρωποι δεν πρέπει να εξαπατούν στα φορολογικά ζητήματα. Στην παρούσα έρευνα η εμπιστοσύνη μεταξύ κράτους και πολιτών μετριέται με την φορολογική ηθική των ατόμων. Όσο μεγαλύτερη η φορολογική ηθική των ατόμων τόσο μεγαλύτερη η εμπιστοσύνη που έχουν στο κράτος.

Όταν οι μεμονωμένες φορολογικές δηλώσεις περιέχουν λάθη, οι φορολογικές αρχές δεν υποψιάζονται αυτόματα την πρόθεση εξαπάτησης αλλά δίνουν στον πολίτη τη δυνατότητα να αποκαταστήσει το λάθος. Ο Torgler (2003) διαπίστωσε ότι η εμπιστοσύνη στο κράτος συσχετίζεται σημαντικά με τη στάση απέναντι στη φοροδιαφυγή τόσο σε επίπεδο χωρών όσο και μεταξύ πολιτών ίδιας χώρας. Οι φορολογούμενοι αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερο σεβασμό και οι έλεγχοι στους φορολογούμενους κινούνται μέσα στα πλαίσια της καλής πίστης μεταξύ των δύο μερών (Feld & Frey, 2002).

Υπάρχουν επτά βασικές κατηγορίες για τον καθορισμό της εμπιστοσύνης των πολιτών στο κράτος (Nurkholis et al., 2020):

1. Η εμπιστοσύνη προς την κυβέρνηση (Torgler & Schneider, 2005).
2. Το επίπεδο εμπιστοσύνης των πολιτών στα κυβερνητικά ιδρύματα ή την αποτελεσματικότητα της γραφειοκρατίας (Murphy et al., 2016)
3. Η εμπιστοσύνη των πολιτών στην επιβολή του νόμου και τη δικαιοσύνη (Evertsson, 2016).
4. Η ικανότητα της κυβέρνησης να παράσχει αγαθά και υπηρεσίες για το δημόσιο συμφέρον (Alasfour et al., 2016).
5. Η εμπιστοσύνη των πολιτών στα κρατικά αξιώματα ώστε να μην υπάρχει διαφθορά ή κατάχρηση στους φόρους που καταβάλλουν οι πολίτες (DeBacker et al., 2015).
6. Η δημοκρατία και οι πολιτικές πτυχές (Ibrahim et al., 2015)
7. Η υπερηφάνεια των πολιτών για τη χώρα τους.

Αρκετοί ερευνητές έχουν τονίσει το ρόλο που διαδραματίζει η εμπιστοσύνη στην εξήγηση της φορολογικής ηθικής και της φοροδιαφυγής (Torgler, 2006). Στη βιβλιογραφία διάφοροι ερευνητές ψάχνουν αν τα κράτη και οι διαφορετικές πολιτικές μπορούν να προωθήσουν την εμπιστοσύνη ή όχι (Rothstein & Stolle, 2002; Uslaner, 2006). Η αποδοχή της φοροδιαφυγής σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την εμπιστοσύνη των πολιτών στο κράτος. Ο Uslaner (2006) υποστηρίζει ότι αν οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τη φορολογία ως ένα είδος συλλογικού αγαθού, η εμπιστοσύνη είναι σημαντική για τη φορολογική συμμόρφωση. Οι άνθρωποι έτσι δεν αντιμετωπίζουν τους φόρους ως υποχρέωση για τους συμπολίτες τους αλλά ούτε και για το κράτος συνολικά. Οι πολίτες είναι πιο πιθανό να δικαιολογήσουν τη φοροδιαφυγή κρίνοντας τους ηγέτες από τους συμπολίτες τους. Οι άνθρωποι κοιτάζουν τους δημοσίους υπαλλήλους για να καθορίσουν αν οι ελίτ συμπεριφέρονται ειλικρινά.

Σε μια σειρά μελετών ο Torgler (2005) διερεύνησε τους καθοριστικούς παράγοντες της φορολογικής ηθικής και βρήκε ότι η φορολογική ηθική στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης είναι σημαντικά υψηλότερο από ό,τι σε χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (Torgler, 2006). Διαπίστωσε ότι όλες οι μεταβλητές που μετρούν την εμπιστοσύνη (εμπιστοσύνη στο νομικό σύστημα, στο κράτος, ικανοποίηση από τους δημόσιους υπαλλήλους στις δημόσιες υπηρεσίες και αξιολόγηση του πολιτικού συστήματος) συσχετίζονται θετικά με μια μεγαλύτερη φορολογική ηθική, ενώ η διαφθορά επηρεάζει αρνητικά τη φορολογική ηθική. Η διαφθορά οδηγεί σε μεγαλύτερη ανισότητα δημιουργώντας χαμηλή εμπιστοσύνη η οποία προκαλεί τη διαφθορά αυξάνοντας με τη σειρά της την ανισότητα.

Ο Wenzel (2005a) διακρίνει δύο τύπους ηθικών προτύπων: (α) τα κοινωνικά πρότυπα και (β) τα ατομικά πρότυπα. Οι σχέσεις μεταξύ των φορολογικών προσωπικών κανόνων και της συμπεριφοράς των φορολογουμένων είναι άμεσες και συγκεκριμένα όσο πιο ισχυρά τα προσωπικά πρότυπα τόσο μεγαλύτερη η φορολογική συμμόρφωση (Eisenhauer, 2008). Όσοι παραβιάζουν τη φορολογική συμμόρφωση κινδυνεύουν με στιγματισμό επομένως η φοροδιαφυγή δεν αποτελεί επιλογή για τα άτομα που ενδιαφέρονται και νοιάζονται για την εθνική τους ταυτότητα (Konrad & Qari, 2009). Ένας ακόμη φόβος των ατόμων συνδέεται με την απώλεια της κοινωνικής θέσης (Wenzel, 2005a).

Η φορολογική ηθική αναφέρεται στην εθελοντική συμμόρφωση η οποία είναι εγγενής σε άτομα που δεν χρειάζονται εξωτερικούς παράγοντες για να συμμορφωθούν φορολογικά. Συμμορφώνονται λόγω συναισθηματικής ηθικής υποχρέωσης απέναντι

στο κράτος και γιατί αισθάνονται μέλη μιας κοινότητας. Αυτό το είδος συμμόρφωσης μπορεί να οδηγήσει σε συνεργατικό κλίμα μεταξύ φορολογουμένων και φορολογικών αρχών (Niesiobedzka, 2014).

Εστιάζοντας στην εμπιστοσύνη και την συνεργατική συμπεριφορά οι Frey & Torgler (2007) διαφοροποίησαν την κάθετη εμπιστοσύνη, δηλαδή την εμπιστοσύνη μεταξύ των φορολογούμενων και του κράτους και την οριζόντια εμπιστοσύνη δηλαδή τη γενικευμένη εμπιστοσύνη μεταξύ των φορολογούμενων, στην κατανόηση της ηθικής του φόρου. Υποστήριξαν ότι αν οι φορολογούμενοι θεωρούν το κράτος αξιόπιστο και πιστεύουν ότι οι άλλοι φορολογούμενοι συμμορφώνονται με τους φόρους, πιθανώς θα έχουν υψηλότερα επίπεδα ηθικής και θα οδηγούνται λιγότερο στη φοροδιαφυγή.

Σύμφωνα με τους Valente & Vincenti (2013) οι αποτελεσματικές στρατηγικές καταπολέμησης της φοροδιαφυγής έγκεινται στην εισαγωγή κινήτρων για όσους συμμορφώνονται στους νόμους και τους κανόνες και στην εισαγωγή αντικινήτρων σε όσους επιλέγουν να συνεχίσουν την τακτική της φοροδιαφυγής. Η απόκτηση μιας σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και φορολογουμένων βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη, στο δημόσιο διάλογο και στη συνεργασία. Το κράτος φέρει την ευθύνη διαχείρισης του κινδύνου μη είσπραξης των φόρων ειδικά για φορολογούμενους που χρωστάνε μεγάλα χρηματικά ποσά. Απαιτείται να ακολουθεί ένα σύστημα διαχείρισης των κινδύνων που επιτρέπουν την έγκαιρη αναγνώριση και ταυτοποίηση των κινδύνων ώστε να υιοθετούν βιώσιμες συμπεριφορές χωρίς απροσδόκητες και ανεπιθύμητες συνέπειες.

Μια παρόμοια έρευνα με την παρούσα είναι αυτή των Kanagaretnam et al. (2014) με τη διαφορά ότι αυτοί σύνδεσαν την εμπιστοσύνη με την φοροαποφυγή αντί για τη φοροδιαφυγή. Συγκεκριμένα, χρησιμοποίησαν ένα δείγμα επιχειρήσεων και ένα δείκτη σε επίπεδο χώρας για την κοινωνική εμπιστοσύνη και μελέτησαν τις διαφορές που υπάρχουν σε επίπεδο εμπιστοσύνης σε σχέση με την φοροαποφυγή σε διάφορες χώρες. Εντόπισαν ισχυρές ενδείξεις ότι η κοινωνική εμπιστοσύνη σχετίζεται αρνητικά με την εταιρική φοροαποφυγή των επιχειρήσεων ακόμη και μετά από έλεγχο για άλλους καθοριστικούς παράγοντες όπως τα χαρακτηριστικά του φορολογικού συστήματος της χώρας καταγωγής. Εξέτασαν ακόμη το επίπεδο προστασίας των επενδυτών, την απαίτηση της γνωστοποίησης και της επιβολής φόρου στη σχέση μεταξύ της εμπιστοσύνης και της φοροαποφυγής. Διαπίστωσαν ότι οι επιπτώσεις της εμπιστοσύνης στη φοροαποφυγή είναι πιο έντονες όταν οι θεσμοί είναι αδύναμοι.

1.3. Φορολογική Συμμόρφωση

Όταν οι άνθρωποι πιστεύουν ότι το κράτος τους υπερφορολογεί ή δεν αξιοποιεί κατάλληλα τους πόρους του και ειδικά όταν πιστεύουν ότι δε λαμβάνουν δημόσιες υπηρεσίες υψηλής ποιότητας σε σχέση με τους φόρους που πληρώνουν (Hanousek & Palda, 2004) είναι πιο πιθανό να αποφύγουν την καταβολή των φόρων τους. Η φορολογική συμμόρφωση είναι μια κοινωνική σύμβαση μεταξύ των πολιτών και του κράτους που βασίζεται στην εμπιστοσύνη (Rothstein, 2001). Οι Scholz (2007) και Smith (1992) υποστηρίζουν ότι υπάρχει μια βασική προσδοκία αμοιβαιότητας: αν δεν υπάρχει η πεποίθηση ότι οι άλλοι πολίτες θα πληρώσουν τους φόρους τους, τότε και ο πολίτης θα είναι επιρρεπής στην απόκρυψη των φορολογητέων εσόδων.

Οι άνθρωποι συμμορφώνονται με το νόμο όταν πιστεύουν ότι θα αντιμετωπίζονται δίκαια και με ισότητα (Uslaner, 2010). Σύμφωνα με τους Hanousek & Palda (2004) η ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών αποτελεί παράγοντα κλειδί για τη φορολογική συμμόρφωση. Όταν οι άνθρωποι πιστεύουν ότι οι φόροι τους αξιοποιούνται απευθείας για δημόσιες υπηρεσίες και δεν τους καταχρώνται αξιωματούχοι, τότε είναι πιο πιθανό να συμμορφωθούν φορολογικά. Όπου υπάρχει διαφθορά και άδικο φορολογικό σύστημα η φορολογική συμμόρφωση τείνει να είναι μικρή.

Η τυπική αντίληψη στη φορολογική θεωρία για τη φορολογική συμμόρφωση είναι ότι οι φόροι αποτελούν μια επιβάρυνση για τους φορολογούμενους. Το κύριο πρόβλημα που προσπαθούν όλοι να λύσουν είναι πώς η φορολογική αυτή επιβάρυνση θα ελαχιστοποιηθεί με το μέγιστο αποτέλεσμα. Οι Allingham & Sandmo (1972) εισήγαγαν ένα επίσημο μοντέλο όπου η φοροδιαφυγή αποτελεί μέρος μιας βέλτιστης επιλογής χαρτοφυλακίου το άτομο που επιλέγει να αποφύγει τους φόρους στην πραγματικότητα στοιχηματίζει ότι δε θα πιαστεί και καταδικαστεί. Αν καταδικαζόταν αυτό θα αποτελούσε το κόστος που προκύπτει από την αποφυγή των φόρων. Από την άλλη, τα οφέλη είναι κυρίως οικονομικού χαρακτήρα.

Ουσιαστικά, σύμφωνα με το μοντέλο των Allingham & Sandmo (1972) ένα λογικό άτομο θεωρείται ότι μεγιστοποιεί την προσδοκώμενη χρησιμότητα μέσα από τη φοροδιαφυγή σταθμίζοντας τα οφέλη της επιτυχούς εξαπάτησης ενάντια στην επικίνδυνη και ασύμφορη προοπτική ανίχνευσης και τιμωρίας. Από την άλλη, υπάρχουν άτομα που φοβούνται και πληρώνουν τους φόρους για να μην τιμωρηθούν. Η συμμόρφωση επομένως εξαρτάται από το ποσοστό ελέγχου και τα πρόστιμα. Έτσι η συμμόρφωση εξαρτάται από την επιβολή.

Υπάρχουν όμως έρευνες που υποστηρίζουν ότι ένα τέτοιο μοντέλο υστερεί γιατί ακόμη και με χαμηλά ποσοστά ανίχνευσης και τιμωρίας τα άτομα πληρώνουν φόρους (Alm et al., 2010; Dulleck et al., 2016). Τέτοιες μελέτες υποστηρίζουν ότι η συμμόρφωση στου φόρους είναι πιο συχνή από την εφαρμογή της τυπικής οικονομικής θεωρίας της φοροδιαφυγής αν ληφθεί υπόψη η ηθική του φόρου, η χρηστή διακυβέρνηση, η εμπιστοσύνη προς το κράτος κλπ.

Οι πτυχές αυτές αυξάνουν το κόστος της φοροδιαφυγής σε βαθμό που μπορεί να υπερτερεί των οφελών της και έτσι οδηγούμαστε σε μεγαλύτερη φορολογική συμμόρφωση από ό,τι προβλέπει το αρχικό μοντέλο. Αυτό σημαίνει ότι οι πτυχές αυξάνουν τα οφέλη από τη συμμόρφωση με τους φόρους τα οποία με τη σειρά τους αντικατοπτρίζονται στη θετική επίδραση της συμμόρφωσης στην ευημερία (Ferrer-i-Carbonell & Gerxhani, 2016). Έτσι οι άνθρωποι μπορεί να αισθάνονται ικανοποιημένοι από την καταβολή φόρων γιατί έτσι νιώθουν ότι συμβάλλουν στα δημόσια αγαθά, την ευημερία των άλλων και σε ένα ηθικό και πολιτικό καθήκον έναντι της κοινωνίας (Frey et al., 2009).

Η συμπεριφορά των φορολογουμένων έχει μελετηθεί κυρίως ως πρόβλημα επιλογής υπό αβεβαιότητα. Από το μοντέλο των Allingham & Sandmo (1972) που λειτουργεί ως καθαρό μοντέλο παιγνίων και αντιμετωπίζει τον πολίτη ως εγωιστή, ορθολογικό άτομο που αποφεύγει τον κίνδυνο μέχρι τις προτιμήσεις των ατόμων που διέπονται από τη λειτουργία της χρησιμότητας όπως υποστηρίζεται από το μοντέλο των Neumann – Morgenstern (1953) έχουν καταγραφεί διάφορες θεωρίες γύρω από το θέμα. Η φοροδιαφυγή είναι επικίνδυνη επειδή υπάρχει η πιθανότητα ανακάλυψής της με την επικείμενη τιμωρία που προβληματίζει τους πολίτες και τις επιχειρήσεις στην επιλογή της. Κρίσιμο ρόλο διαδραματίζουν σε αυτή την επιλογή η πιθανότητα ελέγχου, η σοβαρότητα των ποινών και τιμωριών που συνεπάγεται, το φορολογικό επίπεδο και το εισοδηματικό επίπεδο (Alm et al., 1992; Gerxhani & Schram, 2006).

Το μοντέλο της αποτροπής (deterrence model) προβλέπει ότι οι φορολογούμενοι γενικά εμπλέκονται στη φοροδιαφυγή (Torgler, 2003). Ωστόσο, πρακτικά αποδεικνύεται ότι η φορολογική συμμόρφωση είναι μεγαλύτερη από ό,τι προβλέπει το μοντέλο. Αυτό δείχνει ότι οι φορολογούμενοι παρακινούνται από εγγενείς παράγοντες που επηρεάζουν τις ψυχολογικές και κοινωνικές πτυχές της απόφασης φοροδιαφυγής. Επομένως, ο ρόλος που διαδραματίζει η ηθική και το καλό πρόσωπο στην κοινωνία έχουν κεντρίσει το ενδιαφέρον των ερευνητών (Niesiobedzka, 2014).

Τα μοντέλα αποτροπής (deterrence models) δεν εξηγούν πλήρως γιατί οι φορολογούμενοι πληρώνουν φόρο ακόμη και αν δεν υπάρχει διαδικασία επιβολής τους (Torgler, 2003). Οι υποστηρικτικές αυτών των μοντέλων (Allingham & Sandmo, 1972; Srinivasan, 1973) ισχυρίζονται ότι οι μεταβλητές των μοντέλων αποτροπής, δηλαδή ο φορολογικός έλεγχος και οι κυρώσεις εξηγούν την φορολογική συμμόρφωση. Παρόλο που η σημασία αυτών των μεταβλητών είναι μεγάλη, ωστόσο η έννοια της ψυχολογικής συμφωνίας των πολιτών με το κράτος στο πλαίσιο της φορολογίας έχει εισαχθεί ώστε να παράσχει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την αιτία που τα άτομα πληρώνουν τελικά φόρους (Feld & Frey, 2007).

Από την άλλη, το πλαίσιο slippery slope εισήχθη για να παράσχει εξήγηση στο πρόβλημα αυτών των μοντέλων (Kirchler et al., 2008). Οι υποστηρικτικές του υποθέτουν ότι η εμπιστοσύνη και η δύναμη αλληλοεπιδρούν στην εξήγηση της φορολογικής συμμόρφωσης των πολιτών (Kirchler et al., 2012). Το πλαίσιο slippery slope περιλαμβάνει τις εξής περιπτώσεις (Mas'ud et al., 2014): α) υψηλή εμπιστοσύνη και λίγη εξουσία, β) πολλή εξουσία και χαμηλή εμπιστοσύνη, γ) πολλή εξουσία και πολλή εμπιστοσύνη και δ) αλληλοεπίδραση της εξουσίας και της εμπιστοσύνης καθώς μετριάζουν η μια την άλλη.

Η εμπιστοσύνη σημαίνει ότι οι φορολογούμενοι αντιλαμβάνονται πως οι αρχές επιδεικνύουν συμπόνοια και ενεργούν με τέτοιο τρόπο ώστε να ωφελούν το ευρύ κοινό και θεωρείται ότι οι αποφάσεις τους είναι πάντα προς όφελος των πολιτών. Αυτό σημαίνει ότι οι αρχές οφείλουν να ενεργούν με τέτοιο τρόπο που εξασφαλίζει χρηστή διακυβέρνηση, η οποία μπορεί να απαλλάξει την κοινωνία από διεφθαρμένες πρακτικές. Από την άλλη, η εξουσία των αρχών αναφέρεται στην αντίληψη των φορολογούμενων για την ικανότητα των φορολογικών υπαλλήλων να εντοπίζουν παράνομη φορολογική συμπεριφορά μέσω αυστηρού ελέγχου για την ανίχνευση της φοροδιαφυγής και την δύναμη να επιβάλουν πρόστιμο σε αυτούς που αποφεύγουν.

Ένας λόγος για τον οποίο το συμβατικό μοντέλο χρησιμότητας της φορολογικής συμμόρφωσης υπερεκτιμά την επικράτηση και την έκταση της φοροδιαφυγής είναι ότι η συμπεριφορά φορολογικής συμμόρφωσης θεωρείται ότι οφείλεται αποκλειστικά σε οικονομικούς λόγους, ενώ στην πραγματικότητα πολλοί φορολογούμενοι επηρεάζονται από διάφορα συναισθήματα που σχετίζονται με την ηθική. Σήμερα η φορολογική ηθική θεωρείται εσωτερική υποχρέωση του ατόμου (Feld & Frey, 2007) ή εγγενές κίνητρο για την καταβολή των φόρων (Alm & Torgler, 2006). Οι φορολογούμενοι πληρώνουν τους φόρους τους επειδή πιστεύουν ότι αυτό είναι το

ηθικά σωστό παρόλο που η πιθανότητα σύλληψής τους σε περίπτωση εξαπάτησης μπορεί να είναι χαμηλή.

Η φορολογική συμμόρφωση ορίζεται ως η αναφορά όλων των εισοδημάτων και φορολογικών πληρωμών στην αρμόδια αρχή έγκαιρα με τη χρήση των ισχυόντων φορολογικών νόμων και κανονισμών και με βάση δικαστικές εντολές (Jackson & Milliron, 1986). Σύμφωνα με τους Palil & Mustapha (2011) πρόκειται για την πράξη κατάθεσης φορολογικής δήλωσης ενός ατόμου με ακριβή δήλωση όλων των εσόδων για φορολογικούς σκοπούς και καταβάλλοντας φορολογικές υποχρεώσεις στις προθεσμίες που ορίζονται από τις αρχές ή τους ισχύοντες φορολογικούς νόμους.

Σύμφωνα με τους James & Aley (2002) η φορολογική συμμόρφωση αναφέρεται στην προθυμία των ατόμων να ενεργούν σύμφωνα με το πνεύμα και το γράμμα του φορολογικού νόμου και διοίκησης χωρίς την εφαρμογή της δραστηριότητας επιβολής. Οι Roth et al. (1989) ορίζουν τη φορολογική συμμόρφωση ως αρχειοθέτηση όλων των απαιτούμενων φορολογικών δηλώσεων την κατάλληλη στιγμή. Η τάση για φοροδιαφυγή μπορεί να οριστεί ως απροθυμία να ενεργούμε σύμφωνα με την τρέχουσα φορολογική νομοθεσία. Οι Jackson & Milliron (1986) σε μια ανασκόπηση 43 μελετών φορολογικής συμμόρφωσης στο χρονικό διάστημα 1974 – 1985 εντόπισαν 14 μεταβλητές συμπεριφοράς συμμόρφωσης: ηλικία, γένος, εκπαίδευση, εισόδημα πηγή εισοδήματος, απασχόληση, επιρροές, ηθική, δικαιοσύνη, πολυπλοκότητα, επικοινωνία με φορολογικές αρχές, κυρώσεις, πιθανότητα εντοπισμού και φορολογικοί συντελεστές.

Η φορολογική συμμόρφωση μπορεί να είναι εθελοντική ή αναγκαστική. Η δεύτερη μπορεί να περιγραφεί ως η κατάσταση στην οποία η προθυμία των φορολογουμένων να πληρώσουν φόρο είναι αποτέλεσμα φόβου εντοπισμού. Από την άλλη, η εθελοντική συμμόρφωση επιτυγχάνεται μέσω της εμπιστοσύνης και όχι μέσω της εξουσίας (Mas'ud et al., 2014).

Οι Wahl et al. (2010) βρήκαν ότι η εθελοντική φορολογική συμμόρφωση είναι υψηλή όταν οι αρχές είναι αξιόπιστες. Οι Kastlunger et al. (2013) διέκριναν την καταναγκαστική επιβολή από τη νόμιμη εξουσία. Συσχέτισαν τη φοροδιαφυγή ως εξαρτημένη μεταβλητή με πέντε ανεξάρτητες μεταβλητές: την επιβαλλόμενη φορολογική συμμόρφωση, την εθελοντική φορολογική συμμόρφωση, τη νόμιμη εξουσία, την καταναγκαστική εξουσία και την εμπιστοσύνη. Βρήκαν ότι η εμπιστοσύνη στις αρχές βελτιώνει την εθελοντική συμμόρφωση και η εθελοντική συμμόρφωση σχετίζεται αρνητικά με τη φοροδιαφυγή. Σε παρόμοιο αποτέλεσμα

κατέληξαν οι Muehlbacher et al. (2011) που βρήκαν ότι η εμπιστοσύνη και η εξουσία επιδρούν στη φορολογική συμμόρφωση.

Οι Kogler et al. (2012) εξέτασαν σε τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες το αποτέλεσμα διαμεσολάβησης που ασκεί η εθελοντική φορολογική συμμόρφωση, η επιβαλλόμενη φορολογική συμμόρφωση και η στρατηγική φορολογικής συμμόρφωσης στη σχέση μεταξύ της συμπεριφοράς φορολογικής συμμόρφωσης και τριών καθοριστικών παραγόντων της: την εμπιστοσύνη, την εξουσία και την χώρα. Επιβεβαίωσαν τις υποθέσεις του πλαισίου slippery slope.

Οι Pellizzari & Rizzi (2013) εξέτασαν τη σχέση της φορολογικής συμμόρφωσης ως εξαρτημένης μεταβλητής και την ιθαγένεια (ως την αντίληψη των δημόσιων δαπανών, την επιρροή από τους όμοιους, την αποτροπή του κινδύνου και την ηθική) και την ισχύ ως ανεξάρτητες μεταβλητές και βρήκαν ότι οι ανεξάρτητες μεταβλητές επηρεάζουν τη φορολογική συμμόρφωση. Ωστόσο, η ιθαγένεια έχει μεγαλύτερη επιρροή.

Η φορολογική συμμόρφωση έχει μελετηθεί στη βιβλιογραφία κυρίως με την ανάλυση της ατομικής απόφασης μεταξύ της φοροδιαφυγής και της φορολογικής συμμόρφωσης. Η φορολογική συμμόρφωση αποτελεί όμως τομέα που επιδέχεται σε ερευνητικό επίπεδο πειράματα δεδομένου του περιορισμού θεωρητικών και εμπειρικών προσεγγίσεων. Τα θεωρητικά μοντέλα αδυνατούν να ενσωματώσουν πλήρως ή κατάλληλα πολλαπλούς παράγοντες που θεωρούνται σχετικοί με την απόφαση συμμόρφωσης. Οι εμπειρικές μελέτες φορολογικής συμμόρφωσης χαρακτηρίζονται από απουσία αξιόπιστων πληροφοριών για μεμονωμένες αποφάσεις συμμόρφωσης και δεν είναι εύκολο να ελεγχθεί η οικονομετρική προσέγγιση για πολλούς παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση συμμόρφωσης.

Οι Alm et al. (1993) χρησιμοποίησαν πειραματική μέθοδο ξεκινώντας από την παραδοχή ότι τα άτομα λαμβάνουν εισόδημα, πληρώνουν φόρους επί του εισοδήματος που αναφέρουν εθελοντικά και αντιμετωπίζουν κάποιες πιθανότητες εντοπισμού και τιμωρίας. Η παραδοχή αυτή επεκτείνεται με την εισαγωγή στοιχείων κοινωνικής αλληλεπίδρασης και φορολογικών ανταλλαγών. Στο πείραμα τα άτομα καλούνται να επιλέξουν μεταξύ δύο εναλλακτικών τύπων δημόσιων αγαθών με ψηφοφορία πλειοψηφίας. Σε άλλα σενάρια τα άτομα δεν επιτρέπεται να ψηφίσουν και το κοινό αγαθό επιβάλλεται από την κεντρική εξουσία.

Τα αποτελέσματα των πειραμάτων τους δείχνουν ότι τόσο ο τρόπος με τον οποίο λαμβάνονται οι ομαδικές αποφάσεις όσο και το επίπεδο λαϊκής υποστήριξης των δημοσίων αγαθών επηρεάζουν τη φορολογική συμμόρφωση. Η φορολογική

συμμόρφωση είναι σημαντικά υψηλότερη όταν τα άτομα ψηφίζουν τη χρήση των φόρων τους σε σχέση με ό,τι συμβαίνει όταν αυτή επιβάλλεται από το κράτος. Η συμμόρφωση επίσης είναι υψηλότερη όταν η ψηφοφορία καθορίζει το αποτέλεσμα. Ακόμη, η συμμόρφωση μειώνεται σημαντικά με την επιβολή ενός μη δημοφιλούς προγράμματος δημοσίων δαπανών. Ακόμη, η συμμόρφωση μειώνεται σημαντικά με την επιβολή ενός μη δημοφιλούς τέτοιου προγράμματος.

Τα παραπάνω αποτελέσματα της έρευνας των Alm et al. (1993) υποδηλώνουν ότι το κράτος μπορεί να αυξήσει τη φορολογική συμμόρφωση διασφαλίζοντας ότι τα άτομα νιώθουν ότι έχουν λόγο στον τρόπο με τον οποίο αξιοποιούνται οι φόροι που πληρώνουν, ότι οι πολίτες είναι πολύ καλά ενημερωμένοι για το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας και ότι οι πολίτες πιστεύουν ότι οι φόροι θα δαπανηθούν με τρόπους που συνάδουν με τις επιθυμίες τους.

Το κράτος μπορεί να έχει περιθώριο αλλαγής της κουλτούρας καταβολής των φόρων με τη χρήση των μέσων μαζικής ενημέρωσης για την ενίσχυση της φορολογικής συμμόρφωσης ως ηθική μορφή συμπεριφοράς, εκθέτοντας δημόσια τους παραβάτες, δίνοντας έμφαση στη σύνδεση των φόρων με τον τρόπο αξιοποίησής τους, στοχεύοντας σε συγκεκριμένες ομάδες που θα πείσουν στη συνέχεια και άλλες να ακολουθήσουν το παράδειγμά τους, με την περιθωριοποίηση ατόμων που διακατέχονται από την πεποίθηση ότι η εξαπάτηση δεν έχει συνέπειες. Και πάλι επομένως το ζήτημα της ηθικής και κατ' επέκταση της εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και φορολογουμένων έρχεται στο ερευνητικό επίκεντρο.

1.4. Διαδικαστική Δικαιοσύνη

Ένα ισχυρό νομικό σύστημα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αύξηση της εμπιστοσύνης μεταξύ φορολογουμένων και κράτους. Η εμπιστοσύνη στο νομικό σύστημα φαίνεται να έχει σημασία μόνο όταν υπάρχει αποτελεσματικό και δίκαιο δικαστικό σώμα (Hug & Sporti, 2007). Οι πολιτικοί θεσμοί διαμορφώνουν την αντίληψη της διαδικαστικής δικαιοσύνης, δηλαδή του δίκαιου τρόπου διεκπεραίωσης των φορολογικών διαδικασιών. Επομένως, η δικαιοσύνη του νομικού συστήματος σχετίζεται περισσότερο με τη φορολογική συμμόρφωση από την απλή εμπιστοσύνη στο νομικό σύστημα. Η φορολογική συμμόρφωση των ανθρώπων φαίνεται να εξαρτάται από την καλή λειτουργία του κράτους και όχι μόνο από το δικαστικό σώμα.

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν κάποιες έρευνες που έχουν μελετήσει το θέμα. Ο Uslaner (2006) βρήκε μικρούς συσχετισμούς μεταξύ της φορολογικής συμμόρφωσης και της γενικευμένης εμπιστοσύνης. Ο Etzioni (1986) εντόπισε μια θετική σχέση μεταξύ της φορολογικής δικαιοσύνης και της φορολογικής συμμόρφωσης και συγκεκριμένα διαπιστώθηκε ότι η αντίληψη της δικαιοσύνης είναι πιο πιθανό να επηρεάσει τη φορολογική συμμόρφωση παρά τους φορολογικούς συντελεστές. Σύμφωνα με τον Saad (2012) οι πηγές εισοδήματος, η στάση, ο αντιλαμβανόμενος έλεγχος συμπεριφοράς, οι φορολογικές γνώσεις, η φορολογική πολυπλοκότητα και οι αντιλήψεις περί δικαιοσύνης έχουν συμβάλει στη συμπεριφορά μη συμμόρφωσης των φορολογούμενων.

Σημαντικό ρόλο στην απόκτηση εμπιστοσύνης μεταξύ φορολογουμένων και φορολογικών αρχών διαδραματίζει και η διαδικασία απόδοσης της δικαιοσύνης στις περιπτώσεις φοροδιαφυγής, αλλά και ο τρόπος εξέτασης και ελέγχου ύποπτων περιστατικών φοροδιαφυγής. Όταν οι διαδικασίες τηρούνται με αμερόληπτο και συνεπή τρόπο επιτρέποντας στον πολίτη ή την επιχείρηση να υπερασπιστεί ουσιαστικά τον εαυτό του τότε είναι πιο πιθανό να υπάρχει εμπιστοσύνη. Η δίκαιη πρακτική εγγυάται δίκαια αποτελέσματα μακροπρόθεσμα (Tyler & Blader, 2000).

Ο τρόπος με τον οποίο οι πολίτες ειδοποιούνται για έλεγχο συμπεριλαμβανομένου του περιεχομένου και της μορφής αυτής της ειδοποίησης αποκαλύπτει και το χαρακτήρα των αμοιβαίων σχέσεων μεταξύ φορολογουμένων και φορολογικών αρχών. Μια επίσημη ανακοίνωση με αυστηρές κυρώσεις κατατάσσει το άτομο ως ύποπτο και το θέτει εκ προοιμίου στο ρόλο του απατεώνα. Η αίσθηση ότι βρίσκεται υπό συνεχή έλεγχο με την υπόνοια έλλειψης εμπιστοσύνης επηρεάζει αρνητικά το εγγενές κίνητρο φορολογικής συμμόρφωσης. Αντίθετα, η επίδειξη σεβασμού, η ευκαιρία έκφρασης γνώμης και η ύπαρξη εμπιστοσύνης μπορούν να αυξήσουν το εγγενές κίνητρο καταβολής φόρων (Feld & Frey, 2002).

Η Niesiobedzka (2014) χαρακτηρίζει το μοντέλο της φορολογικής συμμόρφωσης ως αντανάκλαση των σχέσεων που έχουν οι φορολογούμενοι με τις φορολογικές αρχές. Η συμμόρφωση εξαρτάται αφενός από την εξουσία των φορολογικών αρχών και αφετέρου από την εμπιστοσύνη των πολιτών σε αυτές (Kirchler, 2007). Η εμπιστοσύνη στις αρχές αποτελεί βάση της δέσμευσης των πολιτών. Τον καθοριστικό ρόλο για τη δημιουργία συνεργατικού κλίματος και εθελοντικής συμμόρφωσης φαίνεται να διαδραματίζει η διαδικαστική δικαιοσύνη. Παράγοντες όπως η υποστηρικτική προσέγγιση στους φορολογούμενους, ο σεβασμός, η αμεροληψία, η σταθερότητα και

κυρίως η ευκαιρία προσφυγής κατά των αποφάσεων της φορολογικής διοίκησης βελτιώνουν την εμπιστοσύνη στις φορολογικές αρχές και την αίσθηση της ηθικής υποχρέωσης προς το κράτος.

Κεφάλαιο 2 Μεθοδολογία

2.1. Επιλογή Μεθόδου

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική ερευνητική προσέγγιση μέσω δημοσκόπησης με τη χρήση ερωτηματολογίου. Ένας από τους στόχους της έρευνας ήταν η δημιουργία ενός ερευνητικού εργαλείου με το οποίο θα ερευνηθούν αφενός οι απόψεις και οι στάσεις των Ελλήνων πολιτών απέναντι σε ζητήματα φορολογικής συμμόρφωσης, ηθικής και φοροδιαφυγής και αφετέρου η εξέταση της σχέσης της φορολογικής ηθικής και δικαιοσύνης με την τάση για φοροδιαφυγή. Για αυτό, αρχικά γίνεται μια καταγραφή της υπάρχουσας βιβλιογραφικής έρευνας με τη χρήση κυρίως ξενόγλωσσων πηγών με θεωρητικά και εμπειρικά αποτελέσματα και στη συνέχεια, χρησιμοποιείται ένα δομημένο ερωτηματολόγιο βασισμένο σε δημοσιευμένες μελέτες και κλίμακες που αποσκοπεί στην εμπειρική διερεύνηση του επιλεγμένου ζητήματος.

Το ερωτηματολόγιο χρησιμοποιείται για την αποτύπωση της τρέχουσας άποψης των Ελλήνων πολιτών σχετικά με τον τρόπο που εκλαμβάνουν την φορολογική δικαιοσύνη, την φορολογική ηθική και τη φοροδιαφυγή. Έτσι, οι μεταβλητές που εξετάζει το ερωτηματολόγιο είναι η διαδικαστική δικαιοσύνη, η προσωπική φορολογική ηθική και η φοροδιαφυγή. Οι ερευνητικές σχέσεις και υποθέσεις αφορούν στην σύνδεση μεταξύ αυτών των μεταβλητών. Οι δύο πρώτες είναι ανεξάρτητες μεταβλητές και η τρίτη εξαρτημένη. Ως εκ τούτου, οι ερευνητικές υποθέσεις διαμορφώνονται ως εξής:

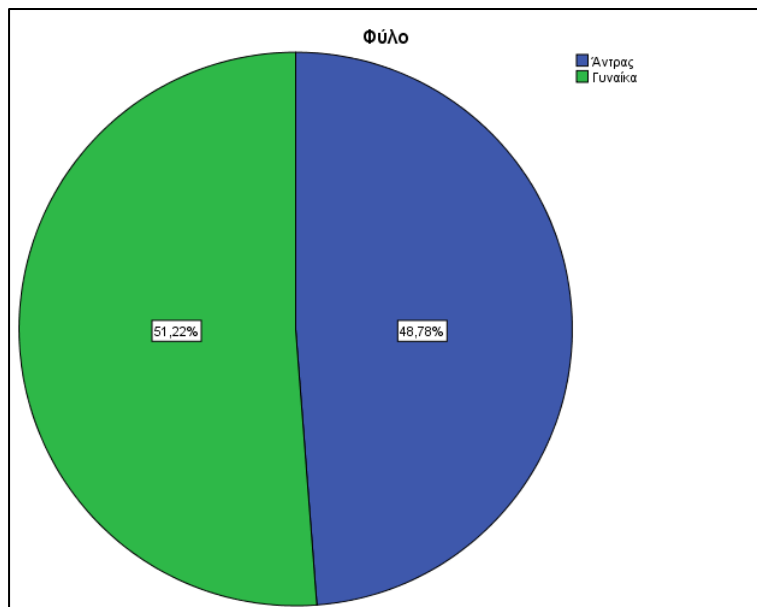
1. Η διαδικαστική δικαιοσύνη επιδρά θετικά στο βαθμό φοροδιαφυγής των φορολογούμενων
2. Η προσωπική φορολογική ηθική επιδρά αρνητικά στο βαθμό φοροδιαφυγής των φορολογούμενων.

Οι δύο αυτές υποθέσεις συμπληρώνονται από την παραδοχή ότι η εμπιστοσύνη των πολιτών στο κράτος καθορίζεται με βάση την προσωπική φορολογική ηθική του καθενός και το βαθμό διαδικαστικής δικαιοσύνης που ισχύει σε κάθε κράτος.

2.2 Δείγμα

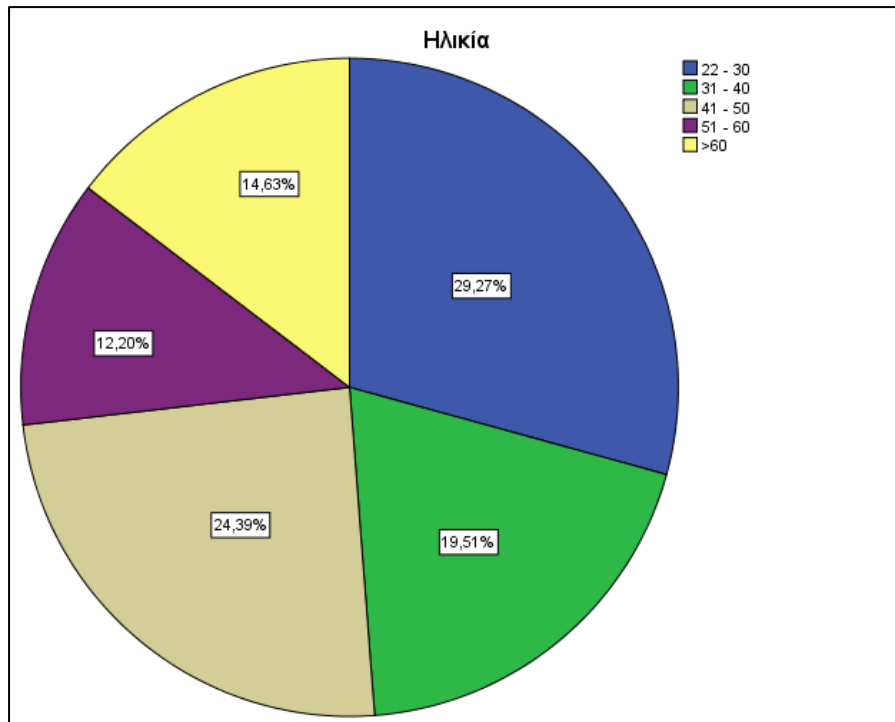
Το δείγμα της έρευνας αποτελείται κατά 48,78% άντρες και 51,22% γυναίκες (Γράφημα 2.1).

Γράφημα 2 1 Φύλο

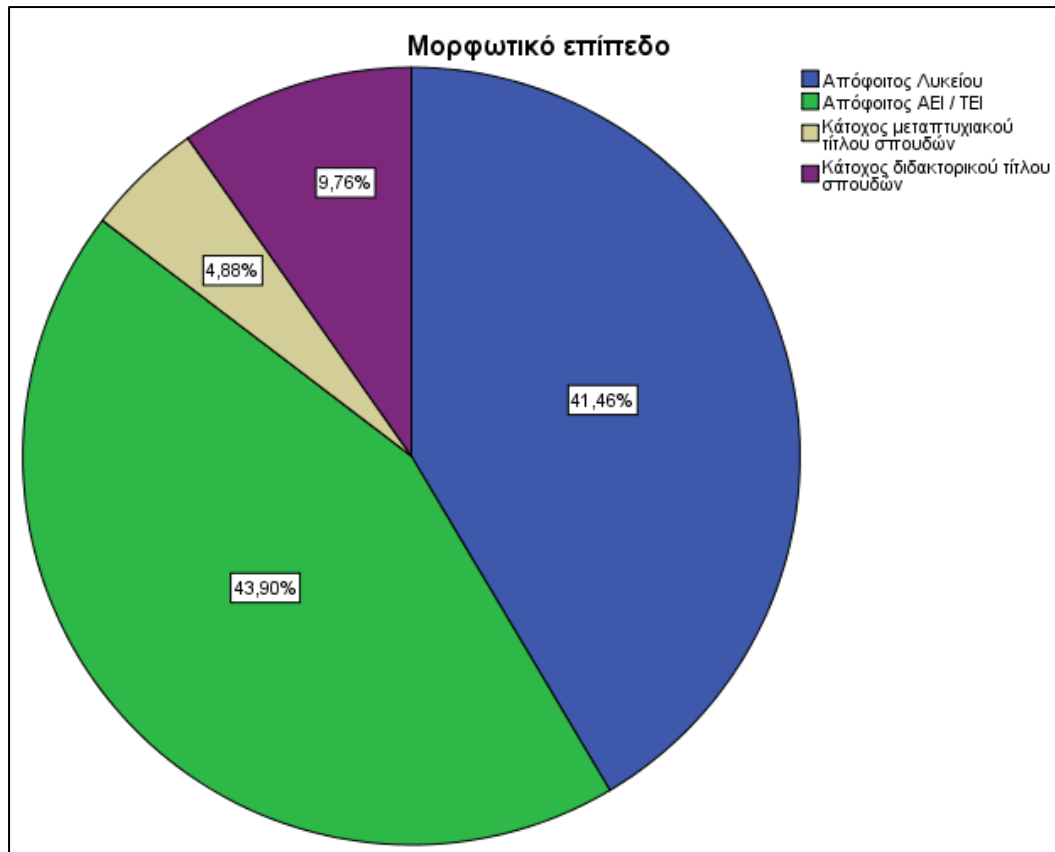
Όσον αφορά στην ηλικία των συμμετεχόντων προκύπτει πως το 29,27% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 22-30 ετών, το 19,51% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 31-40 ετών, το 24,39% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 41-50 ετών, το 12,2% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 51-60 και το υπόλοιπο 14,63% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα άνω των 60 ετών.

Γράφημα 2 2 Ηλικία

Όσον αφορά στο μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων το 41,46% είναι απόφοιτοι λυκείου, το 43,9% απόφοιτοι ΑΕΙ ή ΤΕΙ, το 4,88% κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών και το 9,76% κάτοχοι διδακτορικού τίτλου σπουδών.

Γράφημα 2 3 Μορφωτικό επίπεδο

2.3. Εργαλεία Έρευνας και Ανάλυσης

Το ερευνητικό εργαλείο της έρευνας βασίστηκε σε τρεις δημοσιευμένες έρευνες και συγκεκριμένα σε αυτή των Hartner et al. (2008) για τη μέτρηση της διαδικαστικής δικαιοσύνης, στην έρευνα των Blanthorne & Kaplan (2008) για τη μέτρηση της προσωπικής φορολογικής ηθικής και στην έρευνα του Wenzel (2005) για τη μέτρηση της φοροδιαφυγής.

Η βιβλιογραφία προτείνει να υπάρχει κάποια δομή κατά τη διαδικασία ανάπτυξης ενός ερωτηματολογίου που απαρτίζεται από ορισμένα βήματα. Ωστόσο, δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς την κατασκευή ενός ερωτηματολογίου (DeVellis, 2003; Hinkin et al., 1997; Llusar & Zornoza, 2002). Παρόλ' αυτά και εξαιτίας του μικρού αριθμού ερωτηματολογίων που αναμενόταν να συμπληρωθούν κρίθηκε σκόπιμο να χρησιμοποιηθούν δομημένες κλίμακες που έχουν ελεγχθεί για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία τους.

Η βιβλιογραφία χρησιμοποιήθηκε ως πηγή εξαγωγής των ερωτημάτων, αλλά και ως πηγή αξιολόγησής τους ώστε να συμπεριληφθούν σε αυτό. Με αυτό τον τρόπο έγινε πιο κατανοητό και το θεωρητικό πλαίσιο των μελετώμενων εννοιών. Μετά τη

διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων και κατ' επέκταση των ερευνητικών υποθέσεων, το ερωτηματολόγιο δοκιμάστηκε πιλοτικά σε πέντε άτομα και έγιναν γραμματικές και συντακτικές διορθώσεις ενώ ταυτόχρονα εξετάστηκε η κατανόηση και η σαφήνιά του. Δόθηκε σημαντική βαρύτητα στο μέγεθος του ερωτηματολογίου ώστε να μην σπαταλάει τον χρόνο των συμμετεχόντων, αλλά ταυτόχρονα να προκύπτουν τα ζητούμενα δεδομένα για τον έλεγχο των ερευνητικών υποθέσεων.

Με τις συστάσεις του επιβλέποντα και τις παρατηρήσεις των συναδέλφων του ερευνητή δημιουργήθηκε το τελικό ερευνητικό εργαλείο το οποίο διανεμήθηκε με ηλεκτρονικό τρόπο σε Έλληνες φορολογούμενους. Αφού δόθηκαν ορισμένες οδηγίες στους συμμετέχοντες σχετικά με το σκοπό διανομής του και τον τρόπο συμπλήρωσής του, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν ερωτήματα που αφορούν σε:

- σημαντικά δημογραφικά στοιχεία (φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο) στην Ενότητα Α΄,
- σε ερωτήματα που αφορούν τη διαδικαστική δικαιοσύνη και συγκεκριμένα, την αντιμετώπιση των πολιτών από το κράτος, τη διαδικασία λήψης φορολογικών αποφάσεων και την αντιπροσωπευτικότητα στην Ενότητα Β΄,
- σε ερωτήματα που αφορούν στην προσωπική φορολογική ηθική και συγκεκριμένα, στις κοινωνικές νόρμες, στη φορολογική ηθική του καθενός και στην αυτοαξιολόγηση της φορολογικής συμπεριφοράς στην Ενότητα Γ΄ και
- σε τρία ερωτήματα που αφορούν στη φοροδιαφυγή.

Το σύνολο των εξεταζόμενων ερωτημάτων είναι 28. Όλες οι ερωτήσεις διατυπώθηκαν σε πενταβάθμια κλίμα Likert που κυμαίνεται από το 1 (Διαφωνώ απόλυτα) έως 5 (Συμφωνώ απόλυτα). Η μέση επιλογή (3) δηλώνει την ουδέτερη στάση. Τα δημογραφικά στοιχεία αποτελούνται από ερωτήματα με τη χρήση πολλαπλών επιλογών για τις απαντήσεις.

Η αποστολή του ερωτηματολογίου έγινε ηλεκτρονικά και από τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια δεν απορρίφθηκε κανένα, αφού όλα είχαν συμπληρωμένο το σύνολο των ερωτήσεων. Το χρονικό διάστημα διεξαγωγής της έρευνας μέσω ερωτηματολογίου ήταν δύο μήνες (06/05/2021 – 06/07/2021). Η συμμετοχή του δείγματος ήταν εθελοντική και αυτό κατέστη σαφές στους συμμετέχοντες και από τις οδηγίες που τους δόθηκαν στην έναρξη της έρευνας. Ταυτόχρονα, η ανωνυμία των συμμετεχόντων διασφαλίστηκε με την ηλεκτρονική συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από τους

συμμετέχοντες. Ακόμη, δηλώθηκε ότι τα στοιχεία που συμπλήρωσαν χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά για τους ερευνητικούς στόχους της διπλωματικής εργασίας.

Προκειμένου να αναλυθούν τα αποτελέσματα άμεσα και αποτελεσματικά θεωρήθηκε συνετό να χρησιμοποιηθεί η περιγραφική στατιστική ανάλυση. Η ανάλυση αυτή περιλαμβάνει μεθόδους που αφορούν στην οργάνωση, την απλοποίηση και την ολοκληρωμένη παρουσίαση των αποτελεσμάτων μιας έρευνας. Διαδεδομένη τεχνική αποτελεί η παρουσίαση του μέσου όρου και της τυπικής απόκλισης. Τα μεγέθη αυτά χρησιμοποιήθηκαν και στην παρούσα εργασία σε συνδυασμό με τις συχνότητες και τα ποσοστιαία αποτελέσματα των ερωτήσεων.

Για την περιγραφική στατιστική ανάλυση επιλέχθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPSS 20.0 το οποίο περιλαμβάνει πλήθος δυνατοτήτων απεικόνισης ποσοτικών δεδομένων με τη μορφή πινάκων και γραφημάτων και θεωρείται από τα καλύτερα και πιο κατάλληλα μέσα επεξεργασίας δεδομένων για περιπτώσεις όπως η εκπόνηση διπλωματικών εργασιών. Όσον αφορά στο μέσο όρο, υπολογίστηκε για τα ερωτήματα με τη μέθοδο μέτρησης Likert και υποδηλώνει την κατεύθυνση προς την οποία κινείται η μέση τιμή της απάντησης των συμμετεχόντων και αντιπροσωπεύει την τάση αυτή.

Οι συσχετίσεις και οι παλινδρομήσεις πραγματοποιήθηκαν επίσης στο στατιστικό πρόγραμμα SPSS 20.0 το οποίο αποτελεί ένα εύχρηστο και διαδεδομένο εργαλείο στατιστικής ανάλυσης που επιτρέπει την εφαρμογή στατιστικών ελέγχων και θεωρείται κατάλληλο μέσο επεξεργασίας πληροφοριών από κοινωνικές έρευνες. Για αυτό και χρησιμοποιείται πολύ συχνά για λόγους εκπόνησης διπλωματικών εργασιών όπως η παρούσα.

Κεφάλαιο 3 Αποτελέσματα Έρευνας

3.1. Περιγραφική Στατιστική Ανάλυση

Στην Ενότητα Β' του ερωτηματολογίου εξετάζεται η διαδικαστική δικαιοσύνη όπως μελετήθηκε από τους Hartner et al. (2008) με τις τρεις διαστάσεις της: αντιμετώπιση, λήψη αποφάσεων και αντιπροσωπευτικότητα. Όσον αφορά στην αντιμετώπιση, η πρώτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο το κράτος αντιμετωπίζει τους πολίτες ως έντιμους φορολογούμενους στις φορολογικές υποθέσεις τους εκτός αν ενεργούν με διαφορετικό τρόπο (Πίνακας 3.1). Οι συμμετέχοντες απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 14,6% (6 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 29,3% (12 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 22% (9 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 29,3% (12 άτομα) και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 4,9% (2 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα τηρούν μια μετριοπαθή στάση σχετικά με την εκ προοιμίου αντιμετώπιση του κράτους σχετικά με τις φορολογικές υποθέσεις των πολιτών (Μ.Ο. = 2,68, Τ.Α. = 0,960).

Πίνακας 3 1 Αντιμετώπιση: Ερώτηση 1

Το κράτος σας αντιμετωπίζει ως έντιμους φορολογούμενους στις φορολογικές σας υποθέσεις εκτός εάν ενεργείτε διαφορετικά.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	6	14,6	14,6	14,6
Διαφωνώ	12	29,3	29,3	43,9
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	9	22,0	22,0	65,9
Συμφωνώ	12	29,3	29,3	95,1
Συμφωνώ απόλυτα	2	4,9	4,9	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	Μ.Ο. = 2,68, Τ.Α. = 0,960

Η δεύτερη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι φορολογικές αρχές αντιμετωπίζουν τους φορολογούμενους με εμπιστοσύνη ότι θα πράξουν σωστά

(Πίνακας 3.2). Οι συμμετέχοντες απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 12,2% (5 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 29,3% (12 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 36,6% (15 άτομα) και συμφωνούν σε ποσοστό 22% (9 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα τηρούν και πάλι μετριοπαθή στάση σχετικά με την αντιμετώπιση των φορολογικών αρχών έναντι των πολιτών (Μ.Ο. = 2,68, Τ.Α. = 0,960). Φαίνεται πως δεν πείθονται ότι το κράτος τους αντιμετωπίζει χωρίς καχυποψία και με εμπιστοσύνη. Η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στο κράτος είναι κλονισμένη, αλλά το ίδιο ισχύει και αντίστροφα.

Πίνακας 3 2 Αντιμετώπιση: Ερώτηση 2

Οι φορολογικές αρχές αντιμετωπίζουν τους φορολογούμενους με εμπιστοσύνη ότι θα πράξουν σωστά.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	5	12,2	12,2	12,2
Διαφωνώ	12	29,3	29,3	41,5
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	15	36,6	36,6	78,0
Συμφωνώ	9	22,0	22,0	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	Μ.Ο. = 2,85 Τ.Α. = 1,131

Η τρίτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι φορολογικές αρχές σέβονται τα δικαιώματα του ατόμου ή της επιχείρησης (Πίνακας 3.3). Οι συμμετέχοντες απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 14,6% (6 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 19,5% (8 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 39% (16 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 19,5% (8 άτομα) και συμφωνούν σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα τηρούν και πάλι μετριοπαθή στάση σχετικά με την αντιμετώπιση των φορολογικών αρχών έναντι των πολιτών σε σχέση με τα δικαιώματα που έχουν είτε ως άτομα είτε ως επιχειρήσεις (Μ.Ο. = 2,68, Τ.Α. = 0,960).

Πίνακας 3 3 Αντιμετώπιση: Ερώτηση 3

Οι φορολογικές αρχές σέβονται τα δικαιώματα του ατόμου ή της επιχείρησης.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	6	14,6	14,6	14,6
Διαφωνώ	8	19,5	19,5	34,1
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	16	39,0	39,0	73,2
Συμφωνώ	8	19,5	19,5	92,7
Συμφωνώ απόλυτα	3	7,3	7,3	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,85 T.A. = 1,131

Στη συνέχεια εξετάζεται η υποκλίμακα «Λήψη αποφάσεων». Η πρώτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι φορολογικές αρχές εξηγούν στους πολίτες τις αποφάσεις που λαμβάνουν σχετικά με τις φορολογικές τους υποθέσεις (Πίνακας 3.4). Οι συμμετέχοντες απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 17,1% (7 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 26,8% (11 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 12,2% (5 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 41,5% (17 άτομα) και συμφωνούν σε ποσοστό 2,4% (1 άτομο). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα τηρούν μια ουδέτερη στάση και δεν εκφράζονται απόλυτα για τη σαφήνεια και πληρότητα των επεξηγήσεων που δίνονται από τις φορολογικές αρχές για τις φορολογικές τους υποθέσεις.

Πίνακας 3 4 Λήψη αποφάσεων: Ερώτηση 1

Οι φορολογικές αρχές σας εξηγούν τις αποφάσεις που λαμβάνουν σχετικά με τις φορολογικές σας υποθέσεις.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	7	17,1	17,1	17,1
Διαφωνώ	11	26,8	26,8	43,9
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	5	12,2	12,2	56,1

Συμφωνώ	17	41,5	41,5	97,6
Συμφωνώ απόλυτα	1	2,4	2,4	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,85 T.A. = 1,216

Η δεύτερη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι φορολογικές αρχές παρέχουν συμβουλές και πληροφορίες στις οποίες οι συμμετέχοντες μπορούν να βασιστούν (Πίνακας 3.5). Οι συμμετέχοντες απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 26,8% (11 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 19,5% (8 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 39% (16 άτομα) και συμφωνούν σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα αποδέχονται το συμβουλευτικό ρόλο των φορολογικών αρχών, ωστόσο όχι τόσο στο βαθμό που θα μπορούσε αυτό να συμβεί. Οι φορολογικές αρχές μπορούν να ασκούν εκτός από εποπτικό και συμβουλευτικό ρόλο πιο συντονισμένα και μεθοδικά ώστε σταδιακά να αλλάξει η αντίληψη των φορολογούμενων φυσικών και νομικών προσώπων απέναντι σε ζητήματα φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής.

Πίνακας 3.5 Λήψη αποφάσεων: Ερώτηση

Οι φορολογικές αρχές σας παρέχουν συμβουλές και πληροφορίες στις οποίες μπορείτε να βασιστείτε.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	3	7,3	7,3	7,3
Διαφωνώ	11	26,8	26,8	34,1
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	8	19,5	19,5	53,7
Συμφωνώ	16	39,0	39,0	92,7
Συμφωνώ απόλυτα	3	7,3	7,3	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 3,12 T.A. = 1,122

Η τρίτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο δίνεται στους συμμετέχοντες η δυνατότητα ανεξάρτητης αξιολόγησης εκτός της εφορίας (Πίνακας 3.6). Οι συμμετέχοντες απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 12,2% (5 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 36,6% (15 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 43,9% (18 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα) και συμφωνούν σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν θεωρούν σε μεγάλο βαθμό πως έχουν τη δυνατότητα ανεξάρτητης αξιολόγησης εκτός από την εφορία. Πιθανώς το κράτος πρέπει να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στη δυνατότητα εναλλακτικών ειδικά για τις επιχειρήσεις καθώς οι ανάγκες τους έχουν μεταβληθεί και απαιτείται μεγαλύτερη συμβουλευτική υπηρεσία σε ζητήματα φορολογικά με τις συχνές αλλαγές, τις ενσωματώσεις που επιδιώκονται στο ευρωπαϊκό δίκαιο και την μεταστροφή σε μια ενιαία ευρωπαϊκή φορολογική πολιτική που αναμένεται να εδραιωθεί τα επόμενα έτη.

Πίνακας 3 6 Λήψη αποφάσεων: Ερώτηση

Σας δίνεται η δυνατότητα ανεξάρτητης αξιολόγησης εκτός της Εφορίας.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	5	12,2	12,2	12,2
Διαφωνώ	15	36,6	36,6	48,8
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	18	43,9	43,9	92,7
Συμφωνώ	3	7,3	7,3	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,46 T.A. = 0,809

Στη συνέχεια εξετάζεται η υποκλίμακα «Αντιπροσωπευτικότητα». Η πρώτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι φορολογικές αρχές διαβουλεύονται για τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να αλλάξουν τα πράγματα ώστε να διευκολύνουν τους φορολογούμενους να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους (Πίνακας 3.7). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 9,8% (4 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 43,9% (18 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 19,5% (8 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 19,5% (8 άτομα) και συμφωνούν

σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα και πάλι τηρούν ουδέτερη στάση απέναντι στο ζήτημα με μια αρνητική στάση σχετικά με την αντιμετώπιση των φορολογικών αρχών σε ζητήματα διευκόλυνσης των φορολογούμενων. Σε γενικές γραμμές φαίνεται πως οι φορολογούμενοι δεν εμπιστεύονται ούτε στηρίζονται όσο θα έπρεπε στις κρατικές φορολογικές αρχές.

Πίνακας 3 7 Αντιπροσωπευτικότητα: Ερώτηση 1

Οι φορολογικές αρχές διαβουλεύονται για τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να αλλάξουν τα πράγματα για να διευκολύνουν τους φορολογούμενους να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	4	9,8	9,8	9,8
Διαφωνώ	18	43,9	43,9	53,7
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	8	19,5	19,5	73,2
Συμφωνώ	8	19,5	19,5	92,7
Συμφωνώ απόλυτα	3	7,3	7,3	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,54 T.A. = 1,098

Η δεύτερη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι φορολογικές αρχές ανησυχούν για την προστασία των δικαιωμάτων του μέσου πολίτη (Πίνακας 3.8). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 22% (9 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 26,8% (11 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 26,8% (11 άτομα) και συμφωνούν σε ποσοστό 24,4% (10 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν ανησυχούν σε μεγάλο βαθμό για την προστασία των δικαιωμάτων του μέσου πολίτη (M.O. = 2,53, T.A. = 0,8). Αυτό σημαίνει πως δεν διακατέχονται από το συλλογικό συμφέρον και τη νοοτροπία ότι μέσα από την ορθή φορολογική αντιμετώπιση των πολιτών και των επιχειρήσεων μπορεί το κράτος, η κοινωνία και το κάθε άτομο ξεχωριστά να προοδεύουν με όλη τη δυναμική που είναι εφικτή.

Πίνακας 3 8 Αντιπροσωπευτικότητα: Ερώτηση 2

Οι φορολογικές αρχές ανησυχούν για την προστασία των δικαιωμάτων του μέσου πολίτη.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	9	22,0	22,0	22,0
Διαφωνώ	11	26,8	26,8	48,8
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	11	26,8	26,8	75,6
Συμφωνώ	10	24,4	24,4	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,53 T.A. = 0,8

Η τρίτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι φορολογικές αρχές λαμβάνουν υπόψη τις ανησυχίες των πολιτών κατά τη λήψη αποφάσεων (Πίνακας 3.9). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 14,6% (6 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 36,6% (15 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 41,5% (17 άτομα) και συμφωνούν σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν σκέφτονται το σύνολο των πολιτών ή ποιους τυχόν βλάπτουν με μια μη ορθή φορολογική συμπεριφορά με αποτέλεσμα να λαμβάνουν αποφάσεις σκεπτόμενοι το συμφέρον τους και όχι το δίκαιο ή ορθό.

Πίνακας 3 9 Αντιπροσωπευτικότητα: Ερώτηση 3

Οι φορολογικές αρχές λαμβάνουν υπόψη τις ανησυχίες των πολιτών κατά τη λήψη αποφάσεων.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	6	14,6	14,6	14,6
Διαφωνώ	15	36,6	36,6	51,2
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	17	41,5	41,5	92,7
Συμφωνώ	3	7,3	7,3	100,0

Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,44 T.A. = 1,097
--------	----	-------	-------	-----------------------------

Η τέταρτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι φορολογικές αρχές καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για να συμβουλευτούν την κοινωνία σχετικά με τις αλλαγές στο σύστημά τους (Πίνακας 3.10). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 24,4% (10 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 29,3% (12 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 24,4% (10 άτομα) και συμφωνούν σε ποσοστό 22% (9 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν πιστεύουν πολύ στην εξάντληση των δυνατοτήτων των φορολογικών αρχών στην χώρα μας. Οι φορολογικές αρχές έχουν πολλές δυνατότητες, αξιόλογο ανθρώπινο δυναμικό και μεγάλο εύρος δραστηριοτήτων με αποτέλεσμα οι πολίτες να τις θεωρούν ικανές ώστε να αφουγκράζονται τις ανάγκες, επιθυμίες και τάσεις της αγοράς και της κοινωνίας και να αναλαμβάνουν αποφάσεις για δράσεις ώστε να συμβαδίσουν. Τέτοιου είδους αλλαγές πρέπει να προκύπτουν από τις φορολογικές αρχές τακτικά και έγκαιρα ώστε να προλαμβάνονται φαινόμενα διαφθοράς και φοροδιαφυγής.

Πίνακας 3 10 Αντιπροσωπευτικότητα: Ερώτηση 4

Οι φορολογικές αρχές καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για να συμβουλευτούν την κοινωνία σχετικά με τις αλλαγές στο σύστημά τους.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	10	24,4	24,4	24,4
Διαφωνώ	12	29,3	29,3	53,7
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	10	24,4	24,4	78,0
Συμφωνώ	9	22,0	22,0	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,195 T.A. = 1,087

Η Ενότητα Γ' του ερωτηματολογίου εξετάζει την Προσωπική Φορολογική Ηθική. Αρχικά εξετάζεται η υποκλίμακα «Κοινωνικές νόρμες». Η πρώτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο ο/ η σύζυγος των συμμετεχόντων στην έρευνα τούς ενθαρρύνει να

δηλώσουν μικρότερο εισόδημα στη φορολογική τους δήλωση (Πίνακας 3.11). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 41,5% (17 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 29,3% (12 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 17,1% (7 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα) και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 4,9% (2 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν δέχονται έντονες παροτρύνσεις από τους / τις συζύγους τους ώστε να μη δηλώσουν ορθή φορολογικά στοιχεία. Η προτροπή ενός κοντινού ανθρώπου για φορολογικά ζητήματα επηρεάζει πληθώρα ατόμων και δημιουργεί μια νοοτροπία διάχυτη στην κοινωνία. Το θετικό είναι πως η πλειοψηφία των συμμετεχόντων δεν ασπάζεται τέτοιου είδους συμπεριφορές.

Πίνακας 3 11 Κοινωνικές νόρμες: Ερώτηση 1

Ο/Η σύζυγός μου ενθαρρύνει να δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	17	41,5	41,5	41,5
Διαφωνώ	12	29,3	29,3	70,7
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	7	17,1	17,1	87,8
Συμφωνώ	3	7,3	7,3	95,1
Συμφωνώ απόλυτα	2	4,9	4,9	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,24 T.A. = 1,261

Η δεύτερη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο η οικογένεια των συμμετεχόντων τους ενθαρρύνει να δηλώσουν μικρότερο εισόδημα στη φορολογική τους δήλωση (Πίνακας 3.12). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 34,1% (14 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 36,6% (15 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 4,9% (2 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 19,5% (2 άτομα) και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 4,9% (2 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν αντιμετωπίζουν αρνητική φορολογικά και ηθικά

συμπεριφορά από την οικογένειά τους και έτσι δεν επηρεάζονται αρνητικά στη δήλωση του πραγματικού τους εισοδήματος.

Πίνακας 3 12 Κοινωνικές νόρμες: Ερώτηση 2

Η οικογένεια μου με ενθαρρύνει να δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	14	34,1	34,1	34,1
Διαφωνώ	15	36,6	36,6	70,7
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	2	4,9	4,9	75,6
Συμφωνώ	8	19,5	19,5	95,1
Συμφωνώ απόλυτα	2	4,9	4,9	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,24 T.A. = 1,203

Η τρίτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο ο λογιστής των συμμετεχόντων στην έρευνα τούς ενθαρρύνει να δηλώσουν μικρότερο εισόδημα στη φορολογική τους δήλωση (Πίνακας 3.13). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 22% (9 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 34,1% (14 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 22% (9 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 19,5% (8 άτομα) και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 2,4% (1 άτομο). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα τηρούν πιο ουδέτερη στάση σχετικά με τη στάση που τηρεί ο λογιστής τους απέναντι στις συναλλαγές με τις φορολογικές αρχές ως προς την ειλικρίνεια και την ορθότητά τους. Ο λογιστής αποτελεί για τους πολίτες και τις επιχειρήσεις ένα εργαλείο και μια συμβουλευτική υπηρεσία για την αξιοποίηση των νόμιμων τρόπων αποφυγής των φόρων κατά το δυνατόν.

Πίνακας 3 13 Κοινωνικές νόρμες: Ερώτηση 3

Ο λογιστής μου με ενθαρρύνει να δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	9	22,0	22,0	22,0
Διαφωνώ	14	34,1	34,1	56,1
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	9	22,0	22,0	78,0
Συμφωνώ	8	19,5	19,5	97,6
Συμφωνώ απόλυτα	1	2,4	2,4	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,61 T.A. = 1,243

Η τέταρτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι φίλοι των συμμετεχόντων στην έρευνα τούς ενθαρρύνει να δηλώσουν μικρότερο εισόδημα στη φορολογική τους δήλωση (Πίνακας 3.14). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 24,4% (10 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 24,4% (10 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 22% (9 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 24,4% (10 άτομα) και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 4,9% (2 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν επηρεάζονται σημαντικά από τους φίλους τους για το φορολογηθέν εισόδημα που δηλώνουν στις αρμόδιες αρχές (M.O. = 2,414, T.A. = 1,204).

Πίνακας 3 14 Κοινωνικές νόρμες: Ερώτηση 4

Οι φίλοι μου με ενθαρρύνουν να δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	10	24,4	24,4	24,4
Διαφωνώ	10	24,4	24,4	48,8
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	9	22,0	22,0	70,7
Συμφωνώ	10	24,4	24,4	95,1
Συμφωνώ απόλυτα	2	4,9	4,9	100,0

Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,414 T.A. = 1,204
--------	----	-------	-------	------------------------------

Η πέμπτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι συνάδελφοι των συμμετεχόντων στην έρευνα τούς ενθαρρύνει να δηλώσουν μικρότερο εισόδημα στη φορολογική τους δήλωση (Πίνακας 3.15). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 31,7% (13 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 24,4% (10 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 19,5% (8 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 19,5% (8 άτομα) και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 4,9% (2 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν επηρεάζονται από τους συναδέλφους τους όσον αφορά τη φορολογική συμπεριφορά που ακολουθούν (M.O. = 2,41, T.A. = 1,264).

Πίνακας 3 15 Κοινωνικές νόρμες: Ερώτηση 5

Οι συνάδελφοί μου με ενθαρρύνουν να δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	13	31,7	31,7	31,7
Διαφωνώ	10	24,4	24,4	56,1
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	8	19,5	19,5	75,6
Συμφωνώ	8	19,5	19,5	95,1
Συμφωνώ απόλυτα	2	4,9	4,9	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,41 T.A. = 1,264

Στη συνέχεια εξετάζεται η υποκλίμακα «Φορολογική Ηθική». Η πρώτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν αισθάνονται ένοχοι αν δηλώσουν μικρότερο εισόδημα στη φορολογική τους δήλωση (Πίνακας 3.16). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 17,1% (7 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 36,6% (15 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 24,4% (10 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 9,8% (4 άτομα) και συμφωνούν

απόλυτα σε ποσοστό 12,2% (5 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα διακατέχονται από ένα αίσθημα ενοχής ή και φόβου για μη ορθές φορολογικές δηλώσεις (Μ.Ο. = 2,63, Τ.Α.=1,24). Το αίσθημα της φορολογικής ηθικής υιοθετείται σταδιακά στις κοινωνίες και είναι αποτέλεσμα παιδείας, φορολογικής ενσυνείδησης και δίκαιης φορολογικής πολιτικής.

Πίνακας 3 16 Φορολογική Ηθική: Ερώτηση 1

Δε θα αισθανθώ ένοχος αν δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	7	17,1	17,1	17,1
Διαφωνώ	15	36,6	36,6	53,7
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	10	24,4	24,4	78,0
Συμφωνώ	4	9,8	9,8	87,8
Συμφωνώ απόλυτα	5	12,2	12,2	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	Μ.Ο. = 2,63 Τ.Α. = 1,24

Η δεύτερη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο η μη ορθή φορολογική δήλωση εισοδήματος είναι ενάντια στις αρχές τους (Πίνακας 3.17). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 39% (16 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 43,9% (18 άτομα) και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 9,8% (4 άτομα). Προκύπτει πως παρά το γεγονός πως η μη ορθή φορολογική δήλωση εισοδήματος δεν είναι ενάντια στις αρχές του δείγματος (Μ.Ο. = 2,39, Τ.Α. = 1,115). Εντούτοις φαίνεται να επιλέγει να δηλώσει ορθά και αληθή φορολογικά στοιχεία.

Πίνακας 3 17 Φορολογική Ηθική: Ερώτηση 2

Η μη ορθή φορολογική δήλωση εισοδήματος είναι ενάντια στις αρχές μου.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό

Διαφωνώ	3	7,3	7,3	7,3
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	16	39,0	39,0	46,3
Συμφωνώ	18	43,9	43,9	90,2
Συμφωνώ απόλυτα	4	9,8	9,8	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,39 T.A. = 1,115

Η τρίτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο θα ήταν ηθικά λάθος για το δείγμα να δηλώσουν διαφορετικό εισόδημα από το πραγματικό στη φορολογική δήλωση (Πίνακας 3.18). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 17,1% (7 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 31,7% (13 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 36,6% (15 άτομα) και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 7,3% (3 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα τείνουν μετριοπαθώς να θεωρούν ηθικά λάθος τη δήλωση διαφορετικού από το πραγματικό εισοδήματος (M.O. = 3,27, T.A. = 1,096).

Πίνακας 3 18 Φορολογική Ηθική: Ερώτηση 3

Θα ήταν ηθικά λάθος για εμένα να δηλώσω διαφορετικό εισόδημα από το πραγματικό στην φορολογική μου δήλωση.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	3	7,3	7,3	7,3
Διαφωνώ	7	17,1	17,1	24,4
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	13	31,7	31,7	56,1
Συμφωνώ	15	36,6	36,6	92,7
Συμφωνώ απόλυτα	3	7,3	7,3	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 3,27 T.A. = 1,096

Η τέταρτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν ηθικά λάθος να δηλώνει κανείς άλλο εισόδημα από το πραγματικό (Πίνακας 3.19). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 26,8% (11 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 26,8% (11 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 29,3% (12 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 14,6% (6 άτομα) και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 2,4% (1 άτομο). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα τείνουν να θεωρούν έστω και σε μικρό βαθμό ηθικά λάθος τη δήλωση διαφορετικού από το πραγματικό εισοδήματος από άλλους (Μ.Ο. = 2,39, Τ.Α. = 1,06).

Πίνακας 3 19 Φορολογική Ηθική: Ερώτηση 4

Δε θεωρώ λάθος ηθικά να δηλώνει κανείς άλλο εισόδημα από το πραγματικό.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	11	26,8	26,8	26,8
Διαφωνώ	11	26,8	26,8	53,7
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	12	29,3	29,3	82,9
Συμφωνώ	6	14,6	14,6	97,6
Συμφωνώ απόλυτα	1	2,4	2,4	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	Μ.Ο. = 2,39 Τ.Α. = 1,06

Η πέμπτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο θα ήταν ανειλικρινές οι συμμετέχοντες στην έρευνα να δηλώσουν άλλο εισόδημα από το πραγματικό (Πίνακας 3.20). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως διαφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 9,8% (4 άτομα), διαφωνούν σε ποσοστό 14,6% (6 άτομα), ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό 19,5% (8 άτομα), συμφωνούν σε ποσοστό 51,2% (21 άτομα) και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό 4,9% (2 άτομα). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες δεν συνδέουν σε μεγάλο βαθμό το θέμα της ειλικρίνειας με την ορθή ή μη δήλωση του φορολογικού εισοδήματος (Μ.Ο. = 2,34, Τ.Α. = 1,023).

Πίνακας 3 20 Φορολογική Ηθική: Ερώτηση 5

Θα ήταν ανεπιβεβαιωμένες εκ μέρους μου να δηλώσω άλλο εισόδημα από το πραγματικό.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Διαφωνώ απόλυτα	4	9,8	9,8	9,8
Διαφωνώ	6	14,6	14,6	24,4
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	8	19,5	19,5	43,9
Συμφωνώ	21	51,2	51,2	95,1
Συμφωνώ απόλυτα	2	4,9	4,9	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 2,34 T.A. = 1,023

Στη συνέχεια εξετάζεται η υποκλίμακα «Αυτοαξιολόγηση». Η πρώτη ερώτηση εξετάζει το βαθμό στον οποίο οι συμμετέχοντες στην έρευνα δήλωσαν το πραγματικό τους εισόδημα στην περσινή τους φορολογική δήλωση (Πίνακας 3.21). Οι συμμετέχοντες δήλωσαν όλο τους το εισόδημα σε ποσοστό 63,4% (26 άτομα), το δήλωσαν σε μεγάλο βαθμό σε ποσοστό 29,3% (12 άτομα), σε μέτριο βαθμό σε ποσοστό 4,9% (2 άτομα) και σε μικρό βαθμό σε ποσοστό 2,4% (1 άτομο). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα δήλωσαν κατά πλειοψηφία το πραγματικό τους εισόδημα. Οι ηλεκτρονικές συναλλαγές, η πανδημία και άλλοι παράγοντες έχουν συντελέσει στη μείωση του αποκαλούμενου «μαύρου χρήματος» με αποτέλεσμα οι φορολογούμενοι, πολίτες και επιχειρήσεις, να δηλώνουν τον τελευταίο καιρό εκ των πραγμάτων το αληθινό τους εισόδημα. Στην περίπτωση μάλιστα των επιχειρήσεων αυτή η τακτική τους ωφέλησε καθώς υπήρξε σημαντική η συνδρομή του μέτρου των επιστρεπτέων προκαταβολών.

Πίνακας 3 21 Αυτοαξιολόγηση: Ερώτηση 1

Σε ποιο βαθμό δηλώσατε το πραγματικό εισόδημα σας στην περσινή φορολογική σας δήλωση.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όλο	26	63,4	63,4	63,4
Σε μεγάλο βαθμό	12	29,3	29,3	92,7

Σε μέτριο βαθμό	2	4,9	4,9	97,6
Σε μικρό βαθμό	1	2,4	2,4	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 1,51 T.A. = 0,711

Η δεύτερη ερώτηση εξετάζει τη συχνότητα με την οποία οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν πως δηλώνουν μικρότερο εισόδημα στις φορολογικές τους δηλώσεις (Πίνακας 3.22). Οι συμμετέχοντες δήλωσαν πως δε δηλώνουν ποτέ μικρότερο εισόδημα σε ποσοστό 58,5% (24 άτομα), δήλωσαν το δηλώνουν σπάνια σε ποσοστό 34,1% (14 άτομα), ούτε συχνά ούτε σπάνια σε ποσοστό 4,9% (2 άτομα) και συχνά σε ποσοστό 2,4% (1 άτομο). Προκύπτει πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα δε δηλώνουν σχεδόν ποτέ μικρότερο από το πραγματικό εισόδημα στις φορολογικές τους δηλώσεις (M.O. = 1,51, T.A. = 0,838).

Πίνακας 3 22 Αυτοαξιολόγηση: Ερώτηση 2

Κατά προσέγγιση πόσο συχνά θεωρείτε ότι δηλώνετε μικρότερο εισόδημα στις φορολογικές σας δηλώσεις.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ποτέ	24	58,5	58,5	58,5
Σπάνια	14	34,1	34,1	92,7
Ούτε συχνά ούτε σπάνια	2	4,9	4,9	97,6
Συχνά	1	2,4	2,4	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	M.O. = 1,51 T.A. = 0,838

Η Ενότητα Δ' εξετάζει τον Δείκτη Φοροδιαφυγής. Η πρώτη ερώτηση εξετάζει αν το δείγμα δήλωσε μικρότερο εισόδημα από το πραγματοποιηθέν στο παρελθόν (Πίνακας 3.23). Προκύπτει πως 13 άτομα έχουν δηλώσει ψευδές εισόδημα (31,7%), ενώ τα υπόλοιπα 28 όχι (68,3%).

Πίνακας 3 23 Δείκτης Φοροδιαφυγής: Ερώτηση 1

Στο παρελθόν έχω δηλώσει μικρότερο εισόδημα από το πραγματοποιηθέν.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	13	31,7	31,7	31,7
Όχι	28	68,3	68,3	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	

Η δεύτερη ερώτηση εξετάζει αν το δείγμα δεν δήλωσε πλήρως το εισόδημά τους στο παρελθόν (Πίνακας 3.24). Προκύπτει πως 16 άτομα δεν το έχουν δηλώσει πλήρως (39%), ενώ τα υπόλοιπα 25 όχι (61%).

Πίνακας 3 24 Δείκτης Φοροδιαφυγής: Ερώτηση 2

Στο παρελθόν δεν έχω δηλώσει πλήρως το εισόδημα μου.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	16	39,0	39,0	39,0
Όχι	25	61,0	61,0	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	

Η τρίτη ερώτηση εξετάζει αν το δείγμα έχει αποκτήσει στο παρελθόν εισόδημα σε μετρητά και δεν το δήλωσε στις φορολογικές αρχές (Πίνακας 3.25). Προκύπτει πως 17 άτομα έχουν βρεθεί σε τέτοια κατάσταση (41,5%), ενώ τα υπόλοιπα 24 όχι (58,5%).

Πίνακας 3 25 Δείκτης Φοροδιαφυγής: Ερώτηση 3

Στο παρελθόν έχω αποκτήσει εισόδημα σε μετρητά και δε το δήλωσα στις φορολογικές αρχές.				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	17	41,5	41,5	41,5
Όχι	24	58,5	58,5	100,0
Σύνολο	41	100,0	100,0	

3.2 Συσχετίσεις - Παλινδρόμηση

Μετά την περιγραφική στατιστική ανάλυση ελέγχθηκαν οι σχέσεις μεταξύ ορισμένων μεταβλητών του ερωτηματολογίου για την εύρεση στατιστικής σημαντικότητας. Συγκεκριμένα, εξετάστηκε η επίδραση του φύλου στις υποκλίμακες των εξεταζόμενων μεταβλητών δηλαδή στη διαδικαστική δικαιοσύνη, την προσωπική φορολογική ηθική και την φοροδιαφυγή. Ωστόσο, δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές σχέσεις για επίπεδο σημαντικότητας 5% ($p > 0,05$) γεγονός που σημαίνει ότι το φύλο δε διαδραματίζει κάποιο ρόλο στην στάση των πολιτών απέναντι στη φορολογία, σε σχέση με την φορολογική ηθική που τους διακατέχει και το αίσθημα δικαιοσύνης που αισθάνονται από τον τρόπο λειτουργίας των φορολογικών αρχών.

Αντίστοιχοι έλεγχοι έγιναν και για την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων στην έρευνα ως ανεξάρτητες μεταβλητές χωρίς όμως να προκύπτει και πάλι κάποιο στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα.

Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε παλινδρόμηση για τους τρεις δείκτες φοροδιαφυγής που χρησιμοποιήθηκαν στο ερωτηματολόγιο (Ενότητα Δ'). Ως ανεξάρτητες μεταβλητές χρησιμοποιήθηκαν οι υποκλίμακες της μεταβλητής «Διαδικαστική δικαιοσύνη» δηλαδή η αντιμετώπιση, η λήψη αποφάσεων και η αντιπροσωπευτικότητα, οι υποκλίμακες της μεταβλητής «Προσωπική φορολογική ηθική», δηλαδή φορολογική ηθική, οι κοινωνικές νόρμες και η αυτοαξιολόγηση της φορολογικής συμπεριφοράς. Καθώς όλες οι μεταβλητές θεωρούνται συνεχείς χρησιμοποιήθηκε η πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση.

Ως εξαρτημένη μεταβλητή χρησιμοποιήθηκε αρχικά το ερώτημα για τη δήλωση μικρότερου εισοδήματος από το πραγματικό στο παρελθόν. Όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 3.26 κατά την εξέταση όλων των υποκλιμάκων των εξεταζόμενων μεταβλητών προκύπτει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των ανεξάρτητων και της εξαρτημένης μεταβλητής. Συγκεκριμένα, η μεταβλητότητα του μοντέλου είναι σχετικά χαμηλή (34,3%) γεγονός που υποδηλώνει πως το εξεταζόμενο μοντέλο ερμηνεύει το 34,3% της μεταβλητότητας του μοντέλου.

Πίνακας 3 26 Μεταβλητότητα μοντέλου δήλωσης μικρότερου εισοδήματος

Model Summary ^b					
Model	R				Change Statistics

	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	F Change	
1	,586 ^a	,343	,227	,414	,343	2,960
Model	Change Statistics			Durbin-Watson		
	df1	df2	Sig. F Change			
1	6 ^a	34	,020	1,890		
a. Predictors: (Constant), Μ.Ο. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς, Μ.Ο. Αντιπροσωπευτικότητα, Μ.Ο. Φορολογική Ηθική, Μ.Ο. Κοινωνικές νόρμες, Μ.Ο. Αντιμετώπιση, Μ.Ο. Λήψη αποφάσεων						
b. Dependent Variable: Στο παρελθόν έχω δηλώσει μικρότερο εισόδημα από το πραγματοποιηθέν.						

Στον Πίνακα 3.27 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου ANOVA για την πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση. Από αυτά φαίνεται πως υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στα αποτελέσματα και ως εκ τούτου είναι εφικτή η υλοποίηση της ανάλυσης παλινδρόμησης.

Πίνακας 3 27 ANOVA παλινδρόμησης μοντέλου δήλωσης μικρότερου εισοδήματος

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	3,046	6	,508	2,960	,020 ^b
	Residual	5,832	34	,172		
	Total	8,878	40			
a. Dependent Variable: Στο παρελθόν έχω δηλώσει μικρότερο εισόδημα από το πραγματοποιηθέν.						
b. Predictors: (Constant), Μ.Ο. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς, Μ.Ο. Αντιπροσωπευτικότητα, Μ.Ο. Φορολογική Ηθική, Μ.Ο. Κοινωνικές νόρμες, Μ.Ο. Αντιμετώπιση, Μ.Ο. Λήψη αποφάσεων						

Στον Πίνακα 3.28 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης που πραγματοποιήθηκε και συγκεκριμένα στην τιμή Β στη δεύτερη στήλη παρουσιάζεται

ο συντελεστής παλινδρόμησης για τις ανεξάρτητες μεταβλητές – υποκλίμακες των μεταβλητών «Διαδικαστική δικαιοσύνη» και «Προσωπική Φορολογική Ηθική». Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα μεταξύ της υποκλίμακας της διαδικαστικής δικαιοσύνης «Λήψη αποφάσεων» και της δήλωσης μικρότερου εισοδήματος από το πραγματοποιηθέν στο παρελθόν για το δείγμα της έρευνας. Επιπλέον, η σχέση αυτή είναι αρνητική ($b = -0,357$) γεγονός που σημαίνει ότι η λήψη αποφάσεων έχει αντιστρόφως ανάλογο αποτέλεσμα στη δήλωση μικρότερου εισοδήματος από το πραγματικό.

Ακόμη, προκύπτει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της υποκλίμακας «Μ.Ο. Κοινωνικές νόρμες» και της δήλωσης μικρότερου εισοδήματος από το πραγματοποιηθέν στο παρελθόν για το δείγμα της έρευνας. Επιπλέον, η σχέση αυτή είναι αρνητική γεγονός που σημαίνει ότι οι κοινωνικές νόρμες έχουν αντιστρόφως ανάλογο αποτέλεσμα στη δήλωση μικρότερου εισοδήματος από το πραγματικό. Ουσιαστικά, οι συμμετέχοντες στην έρευνα φαίνεται να επηρεάζονται αντίστροφα από τον κοινωνικό τους περίγυρο για την δήλωση μικρότερου εισοδήματος από το πραγματικό προς τις φορολογικές αρχές.

Τέλος, προκύπτει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της υποκλίμακας «Μ.Ο. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς» και της δήλωσης μικρότερου εισοδήματος από το πραγματοποιηθέν στο παρελθόν για το δείγμα της έρευνας. Επιπλέον, η σχέση αυτή είναι αρνητική γεγονός που σημαίνει ότι η αυτοαξιολόγηση της φορολογικής συμπεριφοράς έχει αντιστρόφως ανάλογο αποτέλεσμα στη δήλωση μικρότερου εισοδήματος από το πραγματικό.

Πίνακας 3 28 Ανάλυση παλινδρόμησης μοντέλου δήλωσης μικρότερου εισοδήματος

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	1,710	,537		3,183	,003
	M.O. Αντιμετώπιση	,172	,108	,350	1,599	,119
	M.O. Λήψη αποφάσεων	-,357	,134	-,476	-2,675	,011

M.O. Αντιπροσωπευτικότητα	,007	,083	,012	,082	,935
M.O. Κοινωνικές νόρμες	-,404	,115	-,538	-3,520	,001
M.O. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς	-,391	,103	-,521	-3,811	,000
M.O. Φορολογική Ηθική	,071	,166	,067	,430	,670
a. Dependent Variable: Στο παρελθόν έχω δηλώσει μικρότερο εισόδημα από το πραγματοποιηθέν.					

Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε παλινδρόμηση μεταξύ των εξεταζόμενων μεταβλητών και του δείκτη φορολογικής φοροδιαφυγής για την περίπτωση της ελλιπούς δήλωσης φορολογικού εισοδήματος (Πίνακας 3.29). Στην περίπτωση αυτή προκύπτει μεταβλητότητα του μοντέλου είναι ελάχιστα πιο υψηλή από το προηγούμενο (39,1%) και συγκεκριμένα προκύπτει πως το εξεταζόμενο μοντέλο ερμηνεύει το 34,3% της μεταβλητότητας του μοντέλου.

Πίνακας 3 29 Μεταβλητότητα μοντέλου δήλωσης ελλιπούς εισοδήματος

Model Summary ^b						
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics	
					R Square Change	F Change
1	,625 ^a	,391	,284	,418	,391	3,641
Model Summary ^b						
Model	Change Statistics			Durbin-Watson		
	df1	df2	Sig. F Change			
1	6 ^a	34	,007	1,697		
a. Predictors: (Constant), M.O. Φορολογική Ηθική, M.O. Κοινωνικές νόρμες, M.O. Λήψη αποφάσεων, M.O. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς, M.O. Αντιμετώπιση, M.O. Αντιπροσωπευτικότητα						

b. Dependent Variable: Στο παρελθόν δεν έχω δηλώσει πλήρως το εισόδημα μου.

Στους Πίνακες 3.30 και 3.31 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης του μοντέλου ελλιπούς δήλωσης εισοδήματος. Προκύπτει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της υποκλίμακας «Μ.Ο. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς» και της δήλωσης ελλιπούς στο παρελθόν για το δείγμα της έρευνας. Επιπλέον, η σχέση αυτή είναι αρνητική ($b = -0,282$) γεγονός που σημαίνει ότι η αξιολόγηση της φορολογικής συμπεριφοράς από τους συμμετέχοντες έχει αντιστρόφως ανάλογο αποτέλεσμα στη δήλωση ελλιπούς εισοδήματος.

Ακόμη, προκύπτει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της υποκλίμακας «Μ.Ο. Αντιμετώπιση» και της δήλωσης ελλιπούς στο παρελθόν για το δείγμα της έρευνας. Επιπλέον, η σχέση αυτή είναι θετική ($b = 0,299$) γεγονός που σημαίνει ότι επηρεάζει θετικά το δείγμα στην δήλωση ελλιπούς εισοδήματος.

Επίσης, προκύπτει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της υποκλίμακας «Μ.Ο. Αντιπροσωπευτικότητα» και της δήλωσης ελλιπούς στο παρελθόν για το δείγμα της έρευνας. Επιπλέον, η σχέση αυτή είναι αρνητική ($b = -0,356$) γεγονός που σημαίνει ότι η αντιπροσωπευτικότητα ως πτυχή της διαδικαστικής δικαιοσύνης έχει αντιστρόφως ανάλογο αποτέλεσμα στη δήλωση ελλιπούς εισοδήματος.

Πίνακας 3 30 ANOVA παλινδρόμησης μοντέλου δήλωσης ελλιπούς εισοδήματος

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	3,817	6	,636	3,641	,007 ^b
	Residual	5,939	34	,175		
	Total	9,756	40			
a. Dependent Variable: Στο παρελθόν δεν έχω δηλώσει πλήρως το εισόδημα μου.						
b. Predictors: (Constant), Μ.Ο. Φορολογική Ηθική, Μ.Ο. Κοινωνικές νόρμες, Μ.Ο. Λήψη αποφάσεων, Μ.Ο. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς, Μ.Ο. Αντιμετώπιση, Μ.Ο. Αντιπροσωπευτικότητα						

Πίνακας 3 31 Ανάλυση παλινδρόμησης μοντέλου δήλωσης ελλιπούς εισοδήματος

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	1,657	,542		3,056	,004
	M.O. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς	-,282	,135	-,358	-2,090	,044
	M.O. Αντιμετώπιση	,299	,109	,579	2,749	,009
	M.O. Κοινωνικές νόρμες	-,039	,075	-,082	-,516	,609
	M.O. Λήψη αποφάσεων	,034	,075	,072	,455	,652
	M.O. Αντιπροσωπευτικότητα	-,356	,156	-,626	-2,277	,029
	M.O. Φορολογική Ηθική	,090	,167	,080	,540	,593

Τέλος, πραγματοποιήθηκε παλινδρόμηση μεταξύ των εξεταζόμενων μεταβλητών και του δείκτη φορολογικής φοροδιαφυγής για την περίπτωση απόκτησης εισοδήματος σε μετρητά που δε δηλώθηκαν (Πίνακας 3.29). Στον Πίνακα 3.32 παρουσιάζεται το συγκεκριμένο μοντέλο για το οποίο προκύπτει μεταβλητότητα του μοντέλου ιδιαίτερα χαμηλή (22,7%) και επομένως το εξεταζόμενο μοντέλο ερμηνεύει το 22,7% της μεταβλητότητας του μοντέλου.

Πίνακας 3 32 Μεταβλητότητα μοντέλου μη δήλωσης ληφθέντων μετρητών

Model Summary ^b							
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics		
					R Square Change	F Change	
1	,477 ^a	,227	,091	,476	,227	1,666	
Model	Change Statistics					Durbin-Watson	

	df1	df2	Sig. F Change	
1	6 ^a	34	,160	1,897
a. Predictors: (Constant), Μ.Ο. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς, Μ.Ο. Αντιπροσωπευτικότητα, Μ.Ο. Φορολογική Ηθική, Μ.Ο. Κοινωνικές νόρμες, Μ.Ο. Αντιμετώπιση, Μ.Ο. Λήψη αποφάσεων				
b. Dependent Variable: Στο παρελθόν έχω αποκτήσει εισόδημα σε μετρητά και δε το δήλωσα στις φορολογικές αρχές.				

Στους Πίνακες 3.33 και 3.34 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης του μοντέλου μη δήλωσης ληφθέντων μετρητών. Προκύπτει στατιστικά σημαντική σχέση μόνο μεταξύ της υποκλίμακας «Μ.Ο. Κοινωνικές νόρμες» και της μη δήλωσης ληφθέντων μετρητών στο παρελθόν για το δείγμα της έρευνας. Επιπλέον, η σχέση αυτή είναι αρνητική ($b = -0,331$) γεγονός που σημαίνει ότι οι κοινωνικές νόρμες έχουν αντιστρόφως ανάλογο αποτέλεσμα στη μη δήλωση ληφθέντων μετρητών.

Πίνακας 3 33 ANOVA παλινδρόμησης μοντέλου μη δήλωσης ληφθέντων μετρητών

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2,261	6	,377	1,666	,160 ^b
	Residual	7,690	34	,226		
	Total	9,951	40			
a. Dependent Variable: Στο παρελθόν έχω αποκτήσει εισόδημα σε μετρητά και δε το δήλωσα στις φορολογικές αρχές.						
b. Predictors: (Constant), Μ.Ο. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς, Μ.Ο. Αντιπροσωπευτικότητα, Μ.Ο. Φορολογική Ηθική, Μ.Ο. Κοινωνικές νόρμες, Μ.Ο. Αντιμετώπιση, Μ.Ο. Λήψη αποφάσεων						

Πίνακας 3 34 Ανάλυση παλινδρόμησης μοντέλου μη δήλωσης ληφθέντων μετρητών

Coefficients ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		

1	(Constant)	,918	,617		1,488	,146
	Μ.Ο. Κοινωνικές νόρμες	-,331	,153	-,417	-2,160	,038
	Μ.Ο. Αντιμετώπιση	-,104	,124	-,199	-,837	,408
	Μ.Ο. Αντιπροσωπευτικότητα	,095	,087	,164	1,087	,284
	Μ.Ο. Λήψη αποφάσεων	,041	,148	,071	,274	,786
	Μ.Ο. Φορολογική Ηθική	,351	,190	,310	1,848	,073
	Μ.Ο. Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς	-,254	,120	-,319	-2,110	,041
a. Dependent Variable: Στο παρελθόν έχω αποκτήσει εισόδημα σε μετρητά και δε το δήλωσα στις φορολογικές αρχές.						

Συμπεράσματα, Περιορισμοί και Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η εξέταση του βαθμού εμπιστοσύνης που υπάρχει μεταξύ των Ελλήνων φορολογουμένων και των ελληνικών φορολογικών αρχών. Και τα δύο μέρη αυτής της σχέσης αναμένουν το ένα από το άλλο ειλικρίνεια και συμμόρφωση. Η εμπιστοσύνη μεταξύ κράτους και πολιτών αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα για κάθε σύγχρονο κράτος, αλλά ταυτόχρονα και μια πρόκληση στο σύγχρονο επιχειρηματικό και οικονομικό περιβάλλον για την επιτυχία του κράτους σε οικονομικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο. Η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στο κράτος έχει κλονιστεί τα τελευταία χρόνια τόσο εξαιτίας της παγκόσμιας αλλά και εγχώριας οικονομικής και τραπεζικής κρίσης, αλλά κυρίως εξαιτίας των συχνών παγκόσμιων μεταβολών όπως η πρόσφατη πανδημία που ξέσπασε και άλλαξε άρδην τον τρόπο λειτουργίας των επιχειρήσεων και τη ζωή των πολιτών.

Η αβεβαιότητα που κατακλύζει το σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι πολίτες το κράτος και δημιουργεί περαιτέρω εμπόδια στην απόκτηση εμπιστοσύνης. Μέσα από την βιβλιογραφική επισκόπηση για τη φοροδιαφυγή και το αίσθημα δικαίου και ηθικής που διακατέχει τους σημερινούς πολίτες κρατών γεννάται το ερώτημα σχετικά με τους παράγοντες που διαμορφώνουν την εμπιστοσύνη μεταξύ του κράτους και των φορολογουμένων. Με αφορμή αυτό το ερώτημα αναζητούνται στο εμπειρικό μέρος της έρευνας παράγοντες όπως το αίσθημα του δικαίου με γνώμονα το κοινωνικό σύνολο, αλλά και η ατομική ηθική του καθενός σε σχέση με τη συμπεριφορά φοροδιαφυγής που φαίνεται ότι ακολουθείται από μερίδα πολιτών και επιχειρήσεων στην Ελλάδα.

Μέσα από τη μελέτη της βιβλιογραφίας και την εμπειρική ανάλυση επιχειρείται να απαντηθεί ο βαθμός επιρροής της διαδικαστικής δικαιοσύνης στο βαθμό φοροδιαφυγής των φορολογούμενων στην Ελλάδα και ο βαθμός επιρροής της προσωπικής φορολογικής ηθικής του κάθε φορολογούμενου στο βαθμό φοροδιαφυγής του. Όσον αφορά στην πρώτη υπόθεση μέσα από τους στατιστικούς ελέγχους που διεκπεραιώθηκαν προκύπτει πως η πτυχή της διαδικαστικής δικαιοσύνης που αφορά στη λήψη αποφάσεων των πολιτών έχει στατιστικά σημαντική σχέση με τη δήλωση μικρότερου εισοδήματος άρα με τη φοροδιαφυγή. Αυτό σημαίνει πως η διαδικασία λήψης αποφάσεων των Ελλήνων φορολογουμένων έχει αρνητική σχέση με τη δήλωση

μικρότερου εισοδήματος από το πραγματικό. Επιπλέον, οι κοινωνικές νόρμες δηλαδή οι αντιλήψεις του στενού και οικογενειακού περιβάλλοντος των φορολογούμενων επηρεάζουν στατιστικά σημαντικά τη στάση που τηρεί απέναντι στις φορολογικές αρχές και την πιθανότητα φοροδιαφυγής του. Από την εμπειρική έρευνα προκύπτει ότι το στενό οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον των Ελλήνων δεν τους ωθεί σε φοροδιαφυγή. Αντίθετα, φαίνεται ότι προτρέπει σε συμμόρφωση προς τις φορολογικές αρχές και αυτό είναι ένα πολύ θετικό βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση.

Επιπλέον, όσον αφορά στην προσωπική φορολογική ηθική των Ελλήνων φορολογούμενων προκύπτει πως η αυτοαξιολόγηση της φορολογικής συμπεριφοράς τους επηρεάζει στατιστικά σημαντικά το βαθμό δήλωσης ψευδούς εισοδήματος. Αυτό σημαίνει ότι η διαδικασία αυτοαξιολόγησης δηλαδή η συνείδηση του ατόμου σχετικά με τη φορολογική συμπεριφορά που ακολουθεί και ασκεί αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για το βαθμό συμμόρφωσης και το βαθμό εμπιστοσύνης που τρέφει προς τις κρατικές φορολογικές αρχές.

Η αυτοαξιολόγηση της φορολογικής συμπεριφοράς φαίνεται πως επιδρά στη φορολογική συμμόρφωση και την τάση για φοροδιαφυγή των Ελλήνων φορολογουμένων, καθώς έχει αντιστρόφως ανάλογο αποτέλεσμα στη δήλωση ελλιπούς εισοδήματος. Η διαδικασία αντιμετώπισης του κράτους απέναντι στους φορολογούμενους επίσης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη στάση και τη συμπεριφορά που ακολουθούν οι Έλληνες φορολογούμενοι. Για να επιδείξουν συμμόρφωση οι πολίτες απαιτείται και η πολιτεία να επιδείξει εμπιστοσύνη και να μην τους αντιμετωπίζει *a priori* ως φοροδιαφυγόντες.

Συνολικά, μπορεί να υποστηριχθεί με βάση τα στατιστικά αποτελέσματα της έρευνας πως επιβεβαιώνονται οι ερευνητικές υποθέσεις δηλαδή η διαδικαστική δικαιοσύνη επιδρά θετικά στο βαθμό φοροδιαφυγής των φορολογούμενων στην χώρα ενώ η προσωπική φορολογική ηθική επιδρά αρνητικά. Αυτό σημαίνει ότι το στενό φιλικό και οικογενειακό περιβάλλον των Ελλήνων φορολογούμενων επηρεάζει θετικά το βαθμό φοροδιαφυγής τους και εφόσον ο στενός περίγυρος θεωρεί κατακριτέα τη φοροδιαφυγή τόσο λιγότερο πιθανό είναι οι Έλληνες πολίτες να φοροδιαφεύγουν.

Αντίθετα, αν το κράτος δεν έχει καταφέρει να αποκτήσει την εμπιστοσύνη των πολιτών του τότε το στενό οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον είναι πιο πιθανό να προτρέπει σε ψευδή ή αλλοιωμένη δήλωση του φορολογητέου εισοδήματος και ως εκ τούτου να ωθεί σε φοροδιαφυγή. Ακόμη, η προσωπική φορολογική ηθική επιδρά

αρνητικά στο βαθμό φοροδιαφυγής των φορολογούμενων καθώς οι κοινωνικές νόρμες δηλαδή ο στενός περίγυρος διαδραματίζει και πάλι τον πιο σημαντικό ρόλο.

Η παρούσα έρευνα χαρακτηρίζεται και από ορισμένους περιορισμούς. Αρχικά, το δείγμα της έρευνας είναι μικρό με αποτέλεσμα να μην μπορούν να επιβεβαιωθούν οι υποκλίμακες των επιμέρους εξεταζόμενων μεταβλητών (για παράδειγμα με παραγοντική ανάλυση). Ακόμη, το δείγμα των συμμετεχόντων είναι ευρύ και δεν επικεντρώνεται σε κάποια συγκεκριμένη κατηγορία πολιτών (π.χ. μισθωτοί ή επιχειρηματίες) με αποτέλεσμα να μην μπορεί να προκύψει σαφές συμπέρασμα για το σύνολο ή για κάποια κατηγορία πολιτών.

Μέσα από την παρούσα έρευνα προκύπτουν ορισμένες προτάσεις για μελλοντικές έρευνες. Αρχικά, η παρούσα ποσοτική και πρωτογενής έρευνα θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε ένα μεγαλύτερο δείγμα φορολογούμενων Ελλήνων πολιτών οι οποίοι όμως να ανήκουν σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα όπως μισθωτοί, επιχειρηματίες ή ακόμη και δημόσιοι υπάλληλοι με επιπλέον απασχόληση ή κατηγορίες ελεύθερων επαγγελματιών όπως δικηγόροι και υδραυλικοί. Έτσι θα ήταν εφικτή η εξαγωγή συμπερασμάτων αποκλειστικά για αυτή την κατηγορία πολιτών με τα συγκεκριμένα και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της.

Μια άλλη πρόταση για μελλοντική έρευνα είναι η εξέταση περισσότερων μεταβλητών γύρω από τη φορολογική συμπεριφορά και συμμόρφωση των πολιτών. Τέτοιες μεταβλητές για παράδειγμα είναι η επιρροή από το εργασιακό περιβάλλον με έμφαση τις καταβολές που έχει ο φορολογούμενος από τον άμεσο εργοδότη ή μέντορά του ή η επιρροή της διαφάνειας των συναλλαγών και της χρήσης πιστωτικού χρήματος στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής. Η μελέτη πολλαπλών παραγόντων που αφορούν ή ενδέχεται να επηρεάζουν το βαθμό φοροδιαφυγής των Ελλήνων φορολογουμένων μπορεί να οδηγήσει στην ταυτοποίηση, επιβεβαίωση ή απόρριψη των πραγματικά σημαντικών εξ αυτών.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Akerlof, G.A. (1982). Labor contracts as partial gift exchange. *Quarterly Journal of Economics*, 84, 488 – 500
- Alasfour, F., Samy, M., Bampton, R. (2016). The determinants of tax morale and tax compliance: Evidence from Jordan. *Advances in Taxation*, 23, 125–171.
- Albulescu, C.T., Tamasila, M., Taucean, I.M. (2016). Entrepreneurship, Tax Evasion and Corruption in Europe. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 221, 246 – 253.
- Allingham, M. G., Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: a theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1 (3–4), 323–338.
- Alm, J. (2012). Measuring, explaining, and controlling tax evasion: lessons from theory, experiments, and field studies. *International Tax and Public Finance*, 19 (1), 54 – 77.
- Alm, J., Bahl, R., Murray, M. N. (1993). Audit selection and income tax underreporting in the tax compliance game. *Journal of Development Economics*, 42(1), 1–33.
- Alm, J., Jackson, B.R., McKe, M. (1992). Estimating the determinants of taxpayer compliance with experimental data. *National Tax Journal*, 45 (1), 107 – 114.
- Alm, J., Martinez-Vazquez, J., Torgler, B. (2010). *Developing Alternative Frameworks for Explaining Tax Compliance*. London: Routledge.
- Alm, J., Torgler, B. (2006). Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27 (2), 224 – 346.
- Arino, A., de la Torre, J., Ring, P.S. (2001). Relational Quality: Managing Trust in Corporate Alliances. *California Management Review*, 44, 109-131.
- Arrow, K.J. (1974). *The Limits of Organization*. New York: Norton.
- Blanthorne, C., Kaplan, S. (2008). An egocentric model of the relations among the opportunity to underreport, social norms, ethical beliefs, and underreporting behavior. *Accounting, Organizations and Society*, 33 (7-8), 684 – 703.
- Bohnet, I., Greig, F., Herrmann, B., Zeckhauser, R. (2008). Betrayal aversion: Evidence from Brazil, China, Oman, Switzerland, Turkey, and the United States. *American Economic Review*, 98 (1), 294-310.

- Bottazi, L., Da Rin, M., Hellman, T. (2011). The importance of trust for investment: Evidence from venture capital. *National Bureau of Economic Research*, Working Paper.
- Castro, M. F., Rizzo, I. (2014). Tax compliance under horizontal and vertical equity conditions: An experimental approach. *International Tax and Public Finance*, 21 (4), 560–577.
- Cobham, A. (2017). New release of global tax data. Διαθέσιμο από: <https://www.taxjustice.net/2017/10/09/new-release-global-tax-data/>.
- Damayanti, T. W., Subekti, I., & Baridwan, Z. (2015). Trust and uncertainty orientation: An effort to create tax compliance in social psychology framework. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 211 (November), 938–944.
- DeBacker, J., Heim, B. T., Tran, A. (2015). Importing corruption culture from overseas: Evidence from corporate tax evasion in the United States. *Journal of Financial Economics*, 117 (1), 122–138.
- DePaula, R., Schneider, J. (2010). The informal sector: an equilibrium model and some evidence from Brazil. Penn Institute for Economic Research Working Paper 10-024. Philadelphia, PA.
- Dhami, S., Al-Nowaihi, A. (2007). Why do people pay taxes? Prospect theory versus expected utility theory. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 64 (1), 171–192.
- Dularif, M., Sutrisno, T., Saraswati, E. (2019). Is deterrence approach effective in combating tax evasion? A meta-analysis. *Problems and Perspectives in Management*, 17 (2), 93–113.
- Dulleck, U., Fooker, J., Newton, C., Ristl, A., Schaffner, M., Torgler, B. (2016). Tax compliance and psychic costs: behavioral experimental evidence using a physiological marker. *Journal of Public Economics*, 134, 9–18.
- Eisenhauer, J.G. (2008). Ethical preferences, risk aversion, and taxpayer behavior. *The Journal of Socio – Economics*, 37 (1), 45 – 63.
- Etzioni, A. (1986). Tax evasion and perceptions of tax fairness: A research note. *The Journal of Applied Behavioural Science*, 22(2), 177–185.
- Evertsson, N. (2016). Is the top leadership of the organizations promoting tax avoidance? *Journal of Financial Crime*, 23 (2), 273–288.
- Feld, L.P., Frey, B.S. (2002). Trust Breeds Trust: How Taxpayers are Treated. *Economics of Governance*, 3, 87 – 99.

- Feld, L. P., & Frey, B. S. (2007). Tax compliance as the result of a psychological tax contract: The role of incentives and responsive regulation. *Law & Policy*, 29(1), 102-120.
- Feldman, N., Slemrod, J. (2007). Estimating tax compliance with evidence from unaudited tax returns. *The Economic Journal*, 117(518), 327–352
- Ferrer-i-Carbonell, A., Gerxhani, K. (2016). Tax evasion and well-being: A study of the social and institutional context in Central and Eastern Europe. *European Journal of Political Economy*, 45, 149 – 159.
- Franzoni, L. (1998). Tax evasion and tax compliance. Encyclopedia of Law and Economics. SSRN.
- Frey, B.S. (1997). A constitution for knaves crowds our civic virtues. *Economic Journal*, 107, 1043 – 1053.
- Frey, B.S., Luechinger, S., Stutzer, A. (2009). The life satisfaction approach to valuing public goods: the case of terrorism. *Public Choice*, 138, 317–345
- Frey, B.S., Torgler, B., 2007. Tax morale and conditional cooperation. *Journal of Comparative Economics*, 35, 136–159.
- Galecic, A., Barjaktarovic, L. (2020). Tax evasion, prevention measures and detection procedures – The case of the Republic of Serbia. *Finiz – People in the Center of Process Automation*, 18 – 24.
- Gangl, K., Hofmann, E., & Kirchler, E. (2015). Tax authorities' interaction with taxpayers: A conception of compliance in social dilemmas by power and trust. *New Ideas in Psychology*, 37 (February), 13–23.
- Gerxhani, K., Schram, A. (2006). Tax evasion and income source: A comparative experimental study. *Journal of Economic Psychology*, 27 (3), 402 – 422.
- Gruber, J., Saez, E. (2002). The elasticity of taxable income: evidence and implications. *Journal of Public Economics*, 84 (1), 1–32.
- Guiso, L., Sapienza, P., Zingales, L. (2009). Cultural biases in economic exchange. *Quarterly Journal of Economics*, 124, 1095-1131.
- Hanousek, J., Palda, F. (2004). Quality of government services and the civic duty to pay taxes in the Czech and Slovak republics, and other transition countries, *Kyklos*, 57, 237- 52.
- Hartner, M., Rechberger, S., Kirchler, E., Schabmann, A. (2008). Procedural fairness and tax compliance. *Advances in Economic Analysis & Policy*, 38 (1), 137 – 152.

- Hug, S., Sporri, F. (2007). Referendums, Trust, and Tax Evasion. ECPR Joint Sessions of Workshops, Helsinki.
- Ibrahim, M., Musah, A., Abdul-Hanan, A. (2015). Beyond enforcement: What drives tax morale in Ghana? *Humanomics*, 31 (4), 399–414.
- Iyer, G. S., Reckers, P. M. J., Sanders, D. L. (2010). Increasing tax compliance in Washington state: a field experiment. *National Tax Journal*, 63(1), 7–32.
- Jackson, B. R., Milliron, V. C. (1986). Tax compliance research: Findings, problems, and prospects. *Journal of Accounting Literature*, 5(1), 25-65.
- James, S., Alley, C. (2002). Tax compliance, self-assessment system and tax administration. *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2(2), 27-42.
- Kafkalas, S., Kalaitzidakis, P., Tzouvelekas, V. (2014). Tax evasion and public expenditures on tax revenue services in an endogenous growth model. *European Economic Review*, 70 (August), 438–453.
- Kanagaretnam, K., Lee, J., Lim, C.Y., Lobo, G.J. (2014). Societal Trust and Corporate Tax Avoidance. *Journal of International Accounting Research Conference*, 1-56. Research Collection School of Accountancy.
- Kastlunger, B., Lozza, E., Kirchler, E., Schabmann, A. (2013). Powerful authorities and trusting citizens: The Slippery Slope Framework and tax compliance in Italy. *Journal of Economic Psychology*, 34(0), 36-45.
- Khalil, E.L. (1994). Trust. In G.M. Hodgson, W.J. Samuels and M.R. Tool (eds.), *Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics*, Hants, England: Edward Elgar.
- Khuong, N. V., Liem, N. T., Thu, P. A., Khanh, T. H. T. (2020). Does corporate tax avoidance explain firm performance? Evidence from an emerging economy. *Cogent Business & Management*, 7 (1), 1780101.
- Kirchler, E. (2007). *The Economic Psychology of Tax Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kirchler, E., Hoelzl, E., Wahl, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: The “slippery slope” framework. *Journal of Economic Psychology*, 29 (2), 210-225.
- Kirchler, E., Hofmann, E., Gangl, K. (2012). From Mistrusting Taxpayers to Trusting Citizens Empirical Evidence and Further Development of the Slippery Slope Framework. In *Economic Psychology in the Modern World: Collected Papers*, 125-146.

- Kleven, H. J., Knudsen, M. B., Kreiner, K. T., Pedersen, S., Saez, E. (2010). Unwilling or unable to cheat? Evidence from a randomized tax audit experiment in Denmark. *NBER Working Paper 15769*. Cambridge, MA.
- Knack, S., Zack, P.J. (2001). Trust and growth. *Economic Journal*, 111(470), 295-321.
- Kogler, C., Batrancea, L., Nichita, A., Pántya, J., Belianin, A., & Kirchler, E. (2012). Trust and Power as Determinants of Tax Compliance: Testing the Assumptions of the Slippery Slope Framework in Austria, Hungary, Romania and Russia. *Journal of Economic Psychology*, 34, 169-180.
- Konrad, K.A., Qari, S. (2009). The Last Refuge of a Scoundrel? Patriotism and Tax Compliance. WZB, Free University of Berlin and Max Planck Institute for Intellectual Property, Competition and Tax Law, SP II 2009-04.
- Laskar, M. (2013). Summary of social contract theory by Hobbes, Locke, and Rousseau. Social Science Research Network (SSRN).
- Makovicky, N., Smith, R. (2020). Introduction: Tax Beyond the Social Contract. *Social Analysis*, 64 (2), 1–17.
- Manea, A.C. (2010). The tax havens between measures of economic stimulation and measures against tax evasion. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*, 3 (52), 223 – 228.
- Mangoting, Y., Sukoharsono, E. G., Rosidi, R., Nurkholis, N. (2015). Developing a model of tax compliance from social contract perspective: Mitigating the tax evasion. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 211 (November), 966–971.
- Mas’ud, A., Manaf, N.A.A., Saad, N. (2014). Do trust and power moderate each other in relation to tax. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 164, 49 – 54.
- Matsaganis, M., Flevotomou, M. (2010). Distributional Implications of Tax Evasion in Greece. *The Hellenic Observatory*, GreeSE Paper No 31.
- Muehlbacher, S., Kirchler, E., Schwarzenberger, H. (2011). Voluntary versus enforced tax compliance: empirical evidence for the “slippery slope” framework. *European Journal of Law and Economics*, 32(1), 89-97.
- Murphy, K., Bradford, B., Jackson, J. (2016). Motivating compliance behavior among offenders: Procedural justice or deterrence? *Criminal Justice and Behavior*, 43(1), 102–118
- Murray, M. N. (1995). Sales tax compliance and audit selection. *National Tax Journal*, 48(4), 515–530.

- Nanda, D., Wysocki, P. (2013). Trust, external capital, and financial transparency. University of Miami, Working Paper.
- Neumann, J.v., Morgenstern, O. (1953). *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton: Princeton University Press.
- Niesiobedzka, M. (2014). Relations Between Procedural Fairness, Tax Morale, Institutional Trust and Tax Evasion. *Journal of Social Research & Policy*, 5 (1).
- Nurkholis, N., Dularif, M., Rustiarini, N.W. (2020). Tax evasion and service – trust paradigm: A meta – analysis. *Cogent Business & Management*, 7 (1), 1827699.
- Pellizzari, P., & Rizzi, D. (2013). Citizenship and power in an agent-based model of tax compliance with public expenditure. *Journal of Economic Psychology*, 40, 35 – 48.
- Peprah, C., Abdulai, I., Agyemang-Duah, W. (2020). Compliance with income tax administration among micro, small and medium enterprises in Ghana. *Cogent Economics & Finance*, 8(1), 1782074.
- Roth, J. A., Scholtz, J. T., Witte, A. D. (1989). *Taxpayer compliance: An agenda for research*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Rothstein, B. (2001). Trust, social dilemmas, and collective memories: on the rise and decline of the Swedish model. *Journal of Theoretical Politics*, 12, 477-499.
- Rothstein, B., Dietlind, S. (2002). How Political Institutions Create and Destroy Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *2002 Annual Meeting of the American Political Science Association*, Boston, August 29-September 1, 2002.
- Saad, N. (2012). Tax Non-Compliance Behaviour: Taxpayers' View. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 65, 344 – 351.
- Scholz, J.T. (2007). Contractual compliance: tax institutions and tax morale in the U.S. In N. Hayoz and S. Hug, (eds), *Tax Evasion, Trust, and State Capacities*, Bern: Peter Lang.
- Schmolders, G. (1959). Fiscal psychology: A new branch of public finance. *National Tax Journal*, 12(4), 340–345.
- Smith, K.W. (1992). Reciprocity and fairness: positive incentives for taxpayer compliance. In J. Slemrod (ed), *Why People Pay Taxes*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Srinivasan, T. N. (1973). Tax evasion: A model. *Journal of Public Economics*, 2 (4), 339 – 346.
- Torgler, B. (2003). Tax Morale, rule-governed behaviour, and trust. *Constitutional Political Economy*, 14 (2), 119–140.

- Torgler, B. (2005). Tax Morale and Direct Democracy. *European Journal of Political Economy*, 21, 525–531.
- Torgler, B. (2006). Tax Morale in Central and Eastern European Countries. In Nicolas Hayoz and Simon Hug (Eds.), *Tax Evasion, Trust, and State Capacities*,. Bern: Peter Lang pp. 155–185.
- Torgler, B., Schneider, F. (2005). Attitudes towards paying taxes in Austria: An empirical analysis. *Empirica*, 32 (2), 231–250.
- Torgler, B., Schneider, F. (2006). What shapes attitudes toward paying taxes? Evidence from multicultural European countries. Institute for the Study of Labor, IZA DP No. 2117, Bonn, Germany.
- Tyler, T.R., Blader, S. (2000). *Cooperation in groups: Procedural justice, social identity, and behavioral engagement*. Philadelphia: Psychology Press.
- Uslaner, E. M. (2006). Tax Evasion, Trust, and the Strong Arm of the Law. In Nicolas Hayoz and Simon Hug (ed.), *Tax Evasion, Trust, and State Capacities*. Bern: Peter Lang pp. 17–50.
- Uslaner, E.M. (2010). Tax Evasion, Corruption, and the Social Contract in Transition. In James Alm, Jorge Martinez- Vazquez, and Benno Torgler (eds.), *Tax Compliance and Tax Evasion*. London: Routledge.
- Valente, P., Vincenti, F. (2013). Italy’s Measures Against Tax Evasion and Aggressive Tax Planning. *Tax Notes International*, 69 (11), 1043 – 1044.
- Wahl, I., Kastlunger, B., Kirchler, E. (2010). Trust in Authorities and Power to Enforce Tax Compliance: An Empirical Analysis of the “Slippery Slope Framework”. *Law & Policy*, 32(4), 383-406.
- Wenzel, M. (2005a). Motivation or rationalization? Causal relations between ethics, norms, and the tax compliance. *Journal of Economic Psychology*, 26 (4), 491 – 508.
- Wenzel, M. (2005b). Misperceptions of social norms about tax compliance: From theory to intervention. *Journal of Economic Psychology*, 26 (6), 862 – 883.
- Wenzel, M. (2006). A letter from the Tax Office: Compliance effects of informational and interpersonal justice. *Social Justice Research*, 19 (3), 345 – 364.
- Williams, C. C., Horodnic, I. A. (2017). Evaluating the policy approaches for tackling undeclared work in the European Union. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 35 (5), 916–936.
- Williamson, O.E. (1985) *The Economic Institutions of Capitalism*. New York: Free Press.

Ελληνική

Ανδρεάδης, Α. (1935). *Γενικές Αρχές Φορολογίας*. Αθήνα.

Γεωργακόπουλος, Α.Θ. (2012). *Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική*. Εκδόσεις Μπένου.

Νεγκάκης, Ι.Χ., Ταχυνάκης, Π. (2003). *Σύγχρονα θέματα ελεγκτικής και εσωτερικού ελέγχου*. Διπλογραφία.

Τάτσος, Ν. (2001). *Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Παράρτημα – Ερωτηματολόγιο

«Σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και φορολογουμένων ως μέτρο καταπολέμησης της φοροδιαφυγής»

Το παρόν ερωτηματολόγιο διανέμεται για τους σκοπούς εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Εφαρμοσμένης Λογιστικής και Ελεγκτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Οδηγίες συμπλήρωσης

- Πριν απαντήσετε στο ερωτηματολόγιο διαβάστε προσεκτικά τις ερωτήσεις.
- Σε κάθε ερώτηση δίνετε μόνο μια απάντηση.
- Οι απαντήσεις είναι απόρρητες, ανώνυμες και προσωπικές, όπως τις βιώνει ο καθένας και ως εκ τούτου δεν υπάρχουν λάθος ή σωστές απαντήσεις.
- Όλες οι απαντήσεις θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της εργασίας.
- Παρακαλούμε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις. Αν έχετε ερωτήσεις ή χρειάζεστε περαιτέρω διευκρινίσεις παρακαλούμε επικοινωνήστε με την υπεύθυνη για την έρευνα (Καλογιαννίδου Ευδοξία email : XXXXX και τηλέφωνο επικοινωνίας XXXXX).

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για το χρόνο σας.

Ενότητα Α΄ – Δημογραφικά Στοιχεία

1. Φύλο

- Άντρας
- Γυναίκα

2. Ηλικία

- 22 – 30
- 31-40
- 41- 50
- 51- 60
- >60

3. Μορφωτικό επίπεδο

- Απόφοιτος Λυκείου
- Απόφοιτος ΑΕΙ/ ΤΕΙ
- Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών
- Κάτοχος διδακτορικού τίτλου σπουδών

Ενότητα Β΄ - Διαδικαστική δικαιοσύνη

Αντιμετώπιση	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
1) Το κράτος σας αντιμετωπίζει ως έντιμους φορολογούμενους στις φορολογικές σας υποθέσεις εκτός αν ενεργείτε διαφορετικά	1	2	3	4	5
2) Οι φορολογικές αρχές αντιμετωπίζουν τους φορολογούμενους με εμπιστοσύνη ότι θα πράξουν σωστά	1	2	3	4	5
3) Οι φορολογικές αρχές σέβονται τα δικαιώματα του ατόμου ή της επιχείρησης.	1	2	3	4	5
Λήψη Αποφάσεων					
1) Οι φορολογικές αρχές σας εξηγούν τις αποφάσεις που λαμβάνουν σχετικά με τις φορολογικές σας υποθέσεις	1	2	3	4	5
2) Οι φορολογικές αρχές σας παρέχουν συμβουλές και	1	2	3	4	5

πληροφορίες στις οποίες μπορείτε να βασιστείτε.					
3) Σας δίνεται η δυνατότητα ανεξάρτητης αξιολόγησης εκτός της Εφορίας.	1	2	3	4	5
Αντιπροσωπευτικότητα					
1) Οι φορολογικές αρχές διαβουλεύονται για τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να αλλάξουν τα πράγματα για να διευκολύνουν τους φορολογούμενους να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους	1	2	3	4	5
2) Οι φορολογικές αρχές ανησυχούν για την προστασία των δικαιωμάτων του μέσου πολίτη	1	2	3	4	5
3) Οι φορολογικές αρχές λαμβάνουν υπόψη τις ανησυχίες των πολιτών κατά τη λήψη αποφάσεων	1	2	3	4	5
4) Οι φορολογικές αρχές καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για να συμβουλευτούν την	1	2	3	4	5

κοινωνία σχετικά με αλλαγές στο σύστημά τους					
--	--	--	--	--	--

Ενότητα Γ΄ - Προσωπική Φορολογική Ηθική

Κοινωνικές νόρμες	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
1) Ο/ Η σύζυγός μου με ενθαρρύνει να δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.	1	2	3	4	5
2) Η οικογένειά μου με ενθαρρύνει να δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.	1	2	3	4	5
3) Ο λογιστής μου με ενθαρρύνει να δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.	1	2	3	4	5
4) Οι φίλοι μου με ενθαρρύνουν να δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.	1	2	3	4	5
5) Οι συνάδελφοί μου με ενθαρρύνουν να	1	2	3	4	5

δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.					
Φορολογική Ηθική					
1) Δεν θα αισθανθώ ένοχος αν δηλώσω μικρότερο εισόδημα στη φορολογική μου δήλωση.	1	2	3	4	5
2) Η μη ορθή φορολογική δήλωση εισοδήματος είναι ενάντια στις αρχές μου.	1	2	3	4	5
3) Θα ήταν ηθικά λάθος για εμένα να δηλώσω διαφορετικό εισόδημα από το πραγματικό στην φορολογική μου δήλωση.	1	2	3	4	5
4) Δε θεωρώ λάθος ηθικά να δηλώνει κανείς άλλο εισόδημα από το πραγματικό.	1	2	3	4	5
5) Θα ήταν ανειλικρινές εκ μέρους μου να δηλώσω άλλο εισόδημα από το πραγματικό.	1	2	3	4	5

Αυτοαξιολόγηση φορολογικής συμπεριφοράς					
1) Σε ποιο βαθμό δηλώσατε το πραγματικό εισόδημά σας στην περσινή φορολογική σας δήλωση;	Όλο	Σε μεγάλο βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μικρό βαθμό	Καθόλου
2) Κατά προσέγγιση πόσο συχνά θεωρείτε ότι δηλώνετε μικρότερο εισόδημα στις φορολογικές σας δηλώσεις;	Ποτέ	Σπάνια	Ούτε συχνά ούτε σπάνια	Συχνά	Πάντα

Ενότητα Δ΄ Δείκτης Φοροδιαφυγής

1) Στο παρελθόν έχω δηλώσει μικρότερο εισόδημα από το πραγματοποιηθέν.

Ναι Όχι

2) Στο παρελθόν δεν έχω δηλώσει πλήρως το εισόδημά μου.

Ναι Όχι

3) Στο παρελθόν έχω αποκτήσει εισόδημα σε μετρητά και δεν το δήλωσα στις φορολογικές αρχές.

Ναι Όχι